

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Ženské postavy v legendách Staročeského pasionálu

Bakalářská práce

Studijní program: B7310 – Filologie
Studijní obor: 7310R033 – Český jazyk a literatura
Autor práce: **Šárka Šimková**
Vedoucí práce: Mgr. Marek Janosik-Bielski

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Šárka Šimková
Osobní číslo: P15000234
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Český jazyk a literatura
Název tématu: Ženské postavy v legendách Staročeského pasionálu
Zadávací katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce by se měla zaměřit na charakteristiku jednotlivých ženských postav, jejich komparaci, analýzu a dále na interpretaci příslušných legend.

Metody práce: analýza, charakteristika, interpretace, komparace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

de VORAGINE, Jacobus. Legenda aurea. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 2012.

KOLÁR, Jaroslav. Návraty bez konce: studie k starší české literatuře. Vyd. tohoto souboru 1. Brno: Atlantis, 1999.

KOLÁR, Jaroslav. Sondy: marginálie k historickému myšlení o české literatuře. Vyd. tohoto souboru 1. Brno: Atlantis, 2007. Česká historie.

REJZLOVÁ, Vendula. Staročeský Passionál: žánrová struktura pozdně středověké hagiografie. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010.

VILIKOVSKÝ, Jan. Písemnictví českého středověku. V Praze: Universum, 1948.

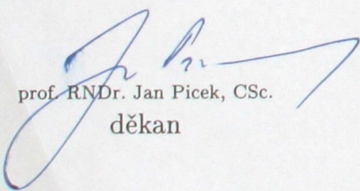
Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Marek Janosik-Bielski

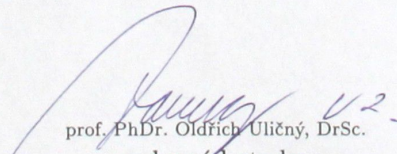
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2017

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 2.5.2018

Podpis: *Gimboral*

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu práce za čas, který mi věnoval, za jeho cenné rady i trpělivost. Zároveň chci poděkovat své rodině za podporu, především mamince, která mě vždy vedla ke vzdělání a lásce ke studiu.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá charakteristikou ženských postav (mučednic) z vybraných legend *Staročeského pasionálu*. V úvodní kapitole se věnujeme historii *Staročeského pasionálu*, dále se zabýváme etymologií pojmu legenda a počátky tvorby legend ve světě i v českých zemích. V následující kapitole stručně zmiňujeme podstatu charakteristiky. V dalších kapitolách se v práci věnujeme interpretaci vybraných legend. Následně charakterizujeme ženskou postavu na základě všech dostupných pramenů. V závěrečné kapitole se věnujeme vzájemné komparaci postav, ve které upozorňujeme na podobné i odlišné vlastnosti.

Klíčová slova

Staročeský pasionál, legenda, hagiografie, mučednice, světice, svatost, svatá Barbora, svatá Kateřina, svatá Agáta

Annotation

This bachelor thesis focuses on characteristics of female characters (martyrs) from selected legends of *Staročeský pasionál*. The introductory chapter analyzes the history of *Staročeský pasionál*, and, furthermore, it explains the etymology of the term “legend” and introduces the beginning of legends' production world-wide and in the Czech lands. The following chapter deals briefly with the principle of the characteristics. Subsequent chapters of this work construe selected legends. Consequently, we use all available sources to describe the female character. The final chapter follows the comparison of characters, which highlights all their similar and different attributes.

Key words

Staročeský pasionál, legend, hagiography, martyr, saintess, holiness, saint Barbara, saint Catherine, saint Agatha

Obsah

Úvod.....	9
1 Staročeský pasionál	10
2 K pojmu legenda.....	13
3 K historii žánru legendy	15
4 K pojmu charakteristika.....	21
5 Svatá Barbora	22
5.1 Příběh o svaté Barboře dle Pasionálu	22
5.2 Charakteristika svaté Barbory	24
6 Svatá Kateřina.....	30
6.1 Příběh o svaté Kateřině dle Pasionálu	31
6.2 Charakteristika svaté Kateřiny	36
7 Svatá Agáta.....	44
7.1 Příběh o svaté Agátě dle Pasionálu	44
7.2 Charakteristika svaté Agáty.....	47
8 Komparace světic ve vybraných legendách.....	51
Závěr.....	54
Seznam použitých zdrojů	56

Úvod

V této práci se zabýváme charakteristikou ženských postav z vybraných legend *Staročeského pasionálu*. Tyto legendy pojednávají o světicích, které jsou spjaty s českým prostředím. V prvních kapitolách se zaměříme na historii *Staročeského pasionálu*, na výklad pojmu legenda a na vznik hagiografické tvorby ve světě i v českých zemích. Zmíníme problematiku žánru legendy a shrneme její hlavní znaky. V další kapitole objasníme výklad různých typů charakteristiky.

V dalších kapitolách se věnujeme postavám z vybraných staročeských legend – Barboře, Kateřině a Agátě. Nejdříve uvádíme zdroje, ze kterých pro charakteristiku světice vycházíme. Poté uvádíme interpretaci příběhu vybrané světice dle *Pasionálu*. Následně ženskou postavu na základě všech pramenů, které se jejímu životu věnují, charakterizujeme. K analýze využíváme přímé i nepřímé charakteristiky a tvrzení poté dokládáme na jednotlivých pasážích příběhů mučednic z různých zdrojů. V legendách si všimáme kladných i záporných vlastností světic, analyzujeme jejich chování a promluvy v jednotlivých pasážích příběhu. V závěru charakteristiky zmiňujeme posmrtné zázraky, které dokládají svatost mučednic. Závěrečnou kapitolu tvoří vzájemná komparace vybraných ženských postav.

K analýze vybraných ženských postav využíváme text *Pasionálu*, který vznikl v druhé polovině 15. století (1476).

1 Staročeský pasionál

Staročeský pasionál, někdy též jen *Pasionál*, je soubor textů, který vznikl úpravou a překladem do staré češtiny kolem poloviny 14. století. Český autor vychází z latinského díla *Legenda aurea*, česky *Zlatá legenda*, italského dominikána a pozdějšího arcibiskupa janovského Jakuba de Voragine, které vzniklo v druhé polovině 13. století (okolo roku 1270). Vendula Zajíčková *Pasionál* charakterizuje slovy: „Jedná se o soubor legend uspořádaných podle liturgického roku různého původu a stáří, sjednocených společným vypravěčem a jeho záměrem.“¹

Dochované rukopisy *Českého pasionálu* se dělí do tří vývojových větví: Dva rukopisy jsou uloženy v Knihovně Národního muzea; *Rukopis A* (nebo také „muzejní“ či „Gebauerův“) pochází ze 3. čtvrtiny 14. století. Druhý, *Rukopis B*, byl dokončen roku 1379. Třetí, *Rukopis C* (též zvaný „klementinský“), který napsali dva písaři, je datován rokem 1395 a je uložen v Národní knihovně České republiky

Byly nalezeny i další rukopisy či jejich fragmenty, například *Pasionál, Knihy o životech svatých* (1476) nebo *Pasionál kališnický* (1495) a mnohé další², které svědčí o tom, že český překlad byl poměrně stejně oblíben jako jeho latinská předloha.³

Zatímco latinská verze nese jméno svého autora Jakoba de Voragine, který se ke svému dílu mohl hlásit, pro středoevropského mnicha se slušelo zůstat v anonymitě, proto nám autor *Pasionálu* není znám. Jediné, co o něm doposud víme, je zejména to, že vedle *Pasionálu* je i autorem překladu *Skutků apoštolských* a předmluvy ke Genesi v prvním úplném překladu Bible. Dále přepracoval příběh Tobiášův a podle jiných pramenů⁴ je i autorem *Života Krista Pána*. Jisté je, že tvůrce těchto děl byl příslušníkem dominikánského řádu.⁵

Zatímco latinská *Legenda aurea* obsahuje 178 článků, český autor do *Pasionálu* začlenil pouze 166 pojednání. Staročeský autor přidal pojednání o českých a cizích světcích a texty o méně známých cizích světcích zcela vypustil. Kdybychom měli jednotlivá vydání porovnat, tak český autor, na rozdíl od latinské předlohy, vynechal 31 článků, čtyřikrát Jakobův článek rozdělil a devět kapitol připojil – čtyři pojednání o cizích světcích (Hedvice,

¹ KYAS, V. Ke Staročeskému pasionálu. In: HRABÁK, J. *Příspěvky k dějinám starší české literatury*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1958, s. 154.

² Tamtéž, s. 154.

³ VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Univerzum, 1948, s. 143.

⁴ LEHÁR, J. Počátky české prózy. In: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha: NLN, 2004, s. 76.

⁵ VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 28–29.

Barboře, Dorotě, Arnulfovi) a pět o patronech českých zemí (Vojtěchovi, Prokopovi, Václavovi, Ludmile a Pěti bratřích). Osm oddílů *Zlaté legendy* (8, 15, 50–52, 66, 71, 130) český autor nahradil články ze *Života Krista Pána*, ale ani jeden nepřeložil celý, z některých oddílů převzal dokonce jen polovinu.⁶

Pořadí článků se neřídí žádným církevním rokem, ačkoliv Vendula Zajíčková ve své studii uvádí opak.⁷ Autor články zřejmě seřadil dle svého vkusu či preferencí Karla IV. Kvůli němu je *Pasionál* zakončen pojednáním o sv. Kateřině, kterou měl český panovník velmi oblíbenou. Anežka Vidmanová v předmluvě k českému vydání *Legendy aurey* tvrdí, že jeden z rukopisů *Života Krista Pána* dokládá, že vytvoření českého *Pasionálu* vzešlo z popudu Karla IV.⁸

Český dominikán nebyl pouze překladatelem *Zlaté legendy*, ale především i jejím osobitým a originálním spisovatelem. Na místech, kde nebyl svazován církevními a královskými zájmy, psal dle svého osobního vkusu a na základě vlastních literárních a životních zkušeností. Český autor byl schopný určit prameny *Zlaté legendy*, ze kterých posléze čerpal i ve svých přidaných kapitolách a člancích. Velké množství pojednání přepracoval v krásné vyprávění, ve kterém jsou hlavní postavy velmi živě popsány a jejich vzájemné vztahy jsou předváděny na skutcích, a zázraky jsou až druhořadé.⁹

Místy si čtenář dokonce pomyslí, že ačkoliv byl autor dominikánem, jsou jednotlivé příběhy založeny zejména na fabulaci, tedy že děj je podstatnější než svědectví o svatosti postav. To dokládá i tvrzení autorky předmluvy k českému vydání *Zlaté legendy* Anežky Vidmanové: „*Třebaže nelze pochybovat o autorově upřímné zbožnosti a jeho oddanosti řádu a církvi, charakterizuje jej goethovská, Lust zu fabulieren'. Vypráví rád a vypráví dobře, neboť měl talent, uměl stejně dokonale latinsky jako česky a pravděpodobně znal i další jazyky.*“¹⁰

Je zřejmé, že autor *Pasionálu* musel mít výbornou znalost českého a latinského jazyka, takže velmi zdatně dlouhé a složité latinské konstrukce *Zlaté legendy* nahradil jednoduššími českými texty, a tím přidal na spádu a napětí jednotlivých příběhů. K úspěchu mu pomohla i živá obrazotvornost, básnické cítění, zřejmý kladný vztah k tématu i prostota podání

⁶ VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 29.

⁷ ZAJÍČKOVÁ, V. *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*. Ostrava: Repronis, 2010, s. 22.

⁸ VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 29.

⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁰ Tamtéž, s. 32.

a především zájem o kult světců té doby i rozvoj kazatelských řádů, která díla tohoto typu využívala. Z nábožensky osvětové literatury vytvořil českou krásnou literaturu, a právě vyprávěcí talent dělá z autora originálního a výjimečného spisovatele předhusitské doby.¹¹ Nutné je však podotknout, že v mnohých úpravách ho předcházeli už čeští písaři latinských rukopisů legendy.¹²

Na místě je také vyzdvihnout to, že forma *Pasionálu* je určena i lidem méně vzdělaným či zcela nevzdělaným. Z toho důvodu jsou v textu mnohdy vynechány etymologie či výroky z církevních otců a topografická označení. Citáty z Bible však uvedl v přesném znění, zřejmě z toho důvodu, že spolupracoval na jeho českém překladu.¹³

Díky formě *Pasionálu* byl o českou verzi *Zlaté legendy* v druhé polovině 15. století velký zájem. Dokazuje to i dvojí vydání inkunábulí, které by se nerealizovalo, kdyby si tiskaři nebyli jistí jejich odbytem. Každé vydání reprodukovalo jiný vzorový rukopis, dnes již bohužel nedochovaný. První byl vytištěn neznámým tiskařem okolo roku 1487 pod názvem *Passional aneb Knihy o životech svatých*, druhý vytiskl Jan Kamp 31. července 1495 v Praze pod titulem *Pasionál čili Život a mučení všech svatých mučedníkův*; utrakvisté si jej mohli pořídit doplněný o články pojednávající o Jeronýmovi Pražském a Janu Husovi. Exempláře obou inkunábulí byli pro čtenáře v 16. věku zřejmě dostačující, proto se už *Pasionál* dále netiskl ani neopisoval.¹⁴

Kazatelé v českých pobělohorských kázáních hovořili o jednotlivých příbězích svatých buď dle latinské verze *Zlaté legendy*, nebo podle *Staročeského passionálu*. Tak se vyprávění o svatých a další historiky dostaly mezi neučený, obyčejný lid a postupem času pronikaly i do folkloru. V českých pohádkách nalezneme leccos z toho, co bylo vyprávěno ve *Zlaté legendě*, nebo později zpracováno českým autorem v *Pasionálu*. Anežka Vidmanová uvádí jako příklad *pohádku o rytíři, který zabije draka a ožení se s princeznou, vyprávění o zlatém prstenu, který po letech přinese ryba a příběh sedmispáčů*.¹⁵ I proto je s podivem, že toto dílo nebylo dosud vydáno a českému čtenáři není zpřístupněno.

¹¹ VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 31–32.

¹² VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*. Praha: Univerzum, 1948, s. 144–146.

¹³ LEHÁR, J. Počátky české prózy. In: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha: NLN, 2004, s. 76.

¹⁴ VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 35–36.

¹⁵ Tamtéž, s. 35–36.

2 K pojmu legenda

Slovo legenda pochází z latinského slova legere a spojení ad legendum doslova znamená „věci určené ke čtení“, tedy „to, co má být čteno“. Slovník literární teorie uvádí, že útvar legenda je „žánr veršované nebo prozaické středověké náboženské epiky, vyprávějící o životě, skutcích, zázracích a mučednictví církevních světců.“¹⁶ Případně může pojednávat i o ostatcích či svatých předmětech (například Legenda o Kříži).¹⁷

Můžeme se setkat i s termínem hagiografie, který pochází z řeckých slov hagios (svatý) a grafein (psát). V některých jazycích se více užívá toto pojmenování.¹⁸

Legenda pojednává o životě světce, jeho mučednictví a líčí zázraky s postavou spjaté. Cílem textů bylo zdůraznit osoby, které žily příkladně a vedly ctnostný život, díky němuž si zasloužily věčnost. K hlavním rysům legendy patří svár dobra a zla. Zde se objevuje značný schematismus spočívající především ve výrazném rozlišení kladů a záporů, využívání číselné symboliky a líčení zázraků, kterými je opatřen posmrtný život. Příběh čtenáře podněcuje k tomu, aby vedl také příkladný život a vyvaroval se všech hříchů. V legendě nejvíce dominuje přesvědčovací funkce, ale nalezneme zde i funkci výchovnou, vzdělávací, zábavnou a mnohé další.

Žánr je obvykle členěn do tří na sebe navazujících částí. První popisuje narození a život, druhá se zaměřuje na mučednickou smrt a třetí líčí posmrtné zázraky.

Rozsah legend je různý.

Původně se legenda předávala ústně. Veřejně se předčítaly některé části příběhů svatých v den jejich svátku v kláštorech či kostelech. Hlavní funkcí tohoto žánru byla výchova ke křesťanství a rozšíření povědomí o životech svatých.¹⁹

Díky tématu obětování svatých ve prospěch víry a jedinečné fabulaci, opatřené mnoha zajímavými a atraktivními motivy, si příběhy brzy získaly oblíbenost i mezi obyčejným lidem, a tak žánr legendy pronikl i do literatury světské. Příběhy začaly vstupovat do národních jazyků a byly prepisovány a různými způsoby napodobovány. Vznikaly obecné motivy, které autoři přiřkli dalším postavám, a tím byl život konkrétního světce mnohdy zastřen. Zpočátku byli autoři literárně vzdělání často se jednalo o příslušníky duchovenstva. Postupem času se tématu ujali i anonymní tvůrci pocházející z obyčejného lidu, tím často

¹⁶ VLAŠÍN, Š., *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 198.

¹⁷ Tamtéž, s. 198.

¹⁸ KUTNAR, F. MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 19.

¹⁹ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 337–338.

mizel původní duchovní námět a legendy se měnily v lidové pověsti zbavené teologické didaxe.²⁰

Vendula Zajíčková ve své studii *Legenda není literární žánr* přehodnocuje žánrový systém středověké literatury v českém prostředí. Ve studii uvádí práce zahraničních i českých literárních vědců, ale zejména na základě vlastní domněnky uvádí, že legenda není literární žánr, ale pouze „mediální označení“ pro typ různé hagiografické literatury, upravené pro liturgické účely.²¹ Ve staré češtině se pro legendu používalo také označení čtenie, v latinském jazyce lectio.

Autorka se dále domnívá, že forma hagiografických žánrů není uspokojujícím kritériem pro jejich členění a vymezení vůči jiným žánrům. Hagiografie je zde vysvětlena jako nadžánrové odvětví literatury, které se člení na literaturu pojednávající o světcích a „soubor žánrů“. Jako samostatné žánry autorka uvádí *vita* a *passio*. *Vita* je životopis, který se od světského liší pouze specifickou postavou světce,²² kdežto *passio* je záznam o umučení svědka či světce.²³ Dle mého názoru se žánry velmi často prolínají a je velmi těžké určit hranici, kde *vita* přechází v *passio* a naopak. *Passio* a *vita* považuji za součást samostatného žánru legendy.

Autorka dále z hagiografie vyčleňuje žánry *gesta*, *acta*, *romance*, *apokryf*, *visio* a *miraculum*.²⁴

²⁰ VLAŠÍN, Š., *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 198.

²¹ ZAJÍČKOVÁ, V. *Legenda není literární žánr*. In: MALURA, J. *Žánrové aspekty starší literatury*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010, s. 40.

²² Tamtéž, s. 40.

²³ Tamtéž, s.40.

²⁴ Tamtéž, s. 41.

3 K historii žánru legendy

Legenda se jako literární žánr začala tvořit ve Středomoří na sklonku antiky.

Zpočátku byl žánr velmi podobný biografii, kterou tvůrci obohatili o biblické zázraky a motivy vyvolenosti či nadlidskosti. Je zde patrná i souvislost s řeckým dobrodružným románem.

Žánr legenda v křesťanském prostředí vzniká v 1.–2. století. Nejstarší legendistické dílo se nazývá tzv. *Pseudoklementina*, které vypráví o putování apoštola Petra. Tyto texty přímo souvisí s evangeliem z Nového zákona pojednávajícími o životě, mučení a následném zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

Ze začátku legendy plnily zejména úlohu šíření křesťanské víry v pozdně antické Římské říši. Z poprav pronásledovaných křesťanů vznikala psaná sdělení nazývaná *Acta martyrum* (též *Gesta, Passioners*) čerpající ze soudních záznamů a výpovědí svědků. Hlavní postavou byl tedy mučedník neboli martyr. Roku 313 bylo v Římské říši křesťanství uznáno jako oficiální náboženství a legendické texty k této víře bezvěrece vyzývaly. V oblastech Východořímské říše, kde křesťanská víra naplno zakotvila, legendy zobrazovaly nezkrvavenou obětinu a zápas s pokušením. Od 4. věku v legendách přestal figurovat mučedník, nejstarším dílem tohoto typu je *Život poustevníka sv. Antonína* od Atanáše Alexandrijského. V tomto období jsou také sestavovány knihy výroků věhlasných poustevníků pod názvem *Vitae patrum (Životy otců)*.

V rámci postupného vyhraňování východního a západního křesťanství se i legendy vnitřně diferencují. Na východě je hlavní postavou mnich bojující za neposkvrněnost víry proti kacířům. Mnich je v legendě pronásledován, zbaven svobody a mnohdy je i usmrcen. Současně se i starší legendické texty adaptují, důraz je kladen především na talent a ctnosti. Významným dílem konce 10. století je soubor uspořádaný Simeonem Metafrastem.

Na Západě se v 5. století začínají tvořit legendy, ve kterých je hrdinou biskup, papež či opat, který se vyznačuje asketickým životem a vzornou prací v křesťanské obci. Tato latinsky psaná díla jsou charakteristická bohatým jazykem a propojením s antickým písemnictvím. Nejproslulejším dílem této doby je legenda o sv. Martinovi.²⁵

V důsledku proniknutí barbarských kmenů do západní a jižní Evropy a vytvoření raně křesťanského státu, bylo potřeba více legendu přizpůsobit prostému lidu a oslovit pomocí

²⁵ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 339–340.

fantaskních motivů a většího množství zázraků i negramotné pohany. Tyto legendy upoutaly pozornost a postupně získávaly na oblibě.

V dobách vrcholného středověku (11.–13. století) žánr reflektuje život mnichů (například dílo *sv. Norbert*), zrod nových řádů a činnost jejich členů ve městech (*sv. František z Assisi* od svatého Bonaventury) a především vzrůst zájmu o rytířství. Postava světce postrádá asketický život bezchybného mnicha a spíše se začíná podobat rytířskému ideálu. Tyto rysy se odráží i v legendě o sv. Jiří, který je pokládán za patrona rytířů. Autoři svou pozornost také více zaměřili na ženské postavy – vznikají tzv. mariánské legendy, které vypráví osudy raně křesťanských mučednic: *sv. Kateřina Alexandrijská*, *sv. Markéta*, *sv. Barbora*, *sv. Dorota* a další. V této době vznikají i nové životy, které zobrazují introvertní a silně věřící světice, které obvykle odejdou z místa přepychu a bohatství a svůj život naplní ošetřováním nemooucích, chudých či nějak fyzicky deformovaných. Mezi ně se řadí *svatá Alžběta Durynská*, *Hedvika* a *svatá Klára*.

Další legendy v tomto období čerpají témata z apokryfů a islámského či buddhistického písemnictví. Zdůrazňují především učenost a úctu k církevní autoritě. Někteří autoři 13. století čerpají z kanonizačních bul. Základní a nejdůležitější rysy žánru legendy vrcholného středověku jsou nejvíce názorné v *Legendě auree (Zlaté legendě)*, která byla vytvořena kolem roku 1260 dominikánem Jakubem de Voragine.

V první fázi novověku především v důsledku bojů Evropy proti islámu se legendy znovu vrací ke svému původnímu záměru – k šíření víry. V legendách je kladen důraz na citovost a zobrazení výrazných kontrastů (především mezi Boží říší a peklem), což zvýšilo jejich oblibu. V 16. století byl žánr využíván spíše jako prostředek rekatolizace. Legendy produkovaly zejména nově vzniklé církevní řády, které sepsali životy řádových zakladatelů a významných představitelů. Mnoho vyprodukovala např. jezuitská kolej (*Ignác z Loyoly*, *František Borgia* a další). V tomto období se také šíří texty o významných misionářích (*sv. Ludvík Bertrand*) a o katolických obětech náboženské svárlivosti. Aktualizují se legendy pozdní antiky a středověku, které se mnohdy převedly do veršované podoby. Autoři více zdůrazňují vnitřní svět hrdiny, zázraky a expresivitu vyjádření. K jejich šíření napomáhá i nově vzniklý knižní tisk.²⁶

Pod vlivem silícího humanismu se začínají nově legendy kriticky zkoumat a hodnotit. Projevila se tendence určit, do jaké míry jsou historicky přesné. To zastávali i tzv. *bollandisté*, kteří chtěli vydat soubor všech svatých všech národů, a z toho důvodu se spojili

²⁶ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 339–342.

i s evropskými vzdělanci. Vzniklo tak rozsáhlé dílo *Acta sanctorum*, které vycházelo až do roku 1940 a čítalo několik desítek svazků. Kritické metody prozradily nepravé kulty svatých, ale také vyvolaly řadu pochyb a někteří editoři byli obžalováni španělskou inkvizicí.

Zrod legendy v českých zemích je spojován s působením byzantských misionářů Konstantina-Cyrila a Metoděje v 9. století. Zanedlouho po Konstantinově smrti vznikl za přispění jeho žáků a bratra Metoděje *Život Konstantinův*, který byl svým jedinečným stylem určen učenému čtenáři. Tato staroslověnská legenda stavěla do popředí teologické disputace na úkor zázraků. Po smrti druhého z misionářů vznikla legenda *Život Metodějův*, která byla napsána sice prostším jazykem, ale líčení zázraků už zcela postrádá. Text pojednává zejména o církevně politických sporech v době Metodějova působení na Velké Moravě.

Pro posílení křesťanské víry se ve vznikajícím českém státě využívalo zejména legend, které pojednávaly o západních světcích. Hlavní postavou byl mučedník nebo mnich, který vedl asketický život (sv. *Vít*, sv. *Benedikt*). Zanedlouho se začaly vytvářet legendy o domácích světcích, které měly větší ohlas. Současně svou sounáležitostí k přemyslovskému rodu, který byl v té době u moci, legitimizovaly vznik českého státu v křesťanské Evropě. Jedná se o legendu *Byl v české zemi kníže*, napsanou v latině, a *Proložní legendu*, která byla napsána ve staroslověnině. Vyznačovaly se především kultem kněžny Ludmily, který však za hranicemi Země české nebyl úspěšný. Většího úspěchu dosáhl kult jejího vnuka sv. Václava, který si brzy získal oblibu nejenom v Čechách, ale i ve střední Evropě. Za nejstarší legendu s tematikou sv. Václava je považována *I. staroslověnská legenda*. Hlavní hrdina však ještě nemá idealizovaný charakter světce a množství zázraků také není vysoké.

Záhy vznikly další texty pojednávající o českých světcích, které pobídly další autory k tvorbě legend. Příkladem je *Crescente fide christiana*, z níž čerpal v 10. věku i benediktinský mnich Kristián v díle *Vita et passio sancti Wenceslai et sanctae Ludmilae, avae eius* (jinak známém pod názvem *Kristiánova legenda*). V tomto díle je sv. Václav vyobrazen jako dokonalý panovník, který vede příkladný asketický život.²⁷

Největší úspěch měl třetí český mučedník, biskup Vojtěch, který figuroval ve velkém množství legend, například v dílech *Est locus – Existuje místo* od Jana Canaparia a *Nascitur purpureus flos – Zrodil se nádherný květ* od Brunona z Querfurtu a o sto let mladší *Versus de passione sancti Adalberti*, tj. *Verše o umučení svatého Vojtěcha*. Svatý Vojtěch

²⁷ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 342–343.

v legendách vystupuje jako skutečný následovník křesťanské víry, který utekl z prostředí politiky, aby svůj život zasvětil šíření křesťanské víry mezi pohany i za cenu své smrti.

V 11. století se v žánru objevuje postava poustevníka, který zároveň vykazuje znaky asketického mnicha. Tato postava je nejvíce zastoupena v prokopské hagiografii. Jedná se o nedochovanou *staroslověnskou legendu* a *Vita minor*, která klade důraz na Prokopovo češství. Do českého prostředí byla zasazena i postava *blahoslaveného Vintíře* a chorvatského prince *Ivana*.

V době vrcholného a pozdního středověku vznikají legendy, které navazují na starší tradici a zároveň poukazují na nové kulturní pohnutky. Dokládají to především václavsko-ludmilské legendy, mezi které patří i *Historia nova de sancto Wenceslao martyre, duce Bohemorum, tj. Nové vyprávění o mučedníku sv. Václavovi, knížeti českém* z pera Karla IV. V tomto období je patrná i snaha o velebení zakladatelů klášterů či církevních řádů. Mezi legendami tohoto období vyniká legenda *O Anežce Přemyslovně*, která vzniká roku 1320 na její počest.

Od 13. století se zejména díky povědomí o díle *Legenda aurea* zájem o legendy zvýšil. Zvýšený zájem o tento žánr se odráží především v jazykově českých adaptacích, které byly nejdříve psány veršem a od poloviny 14. století i prózou. V dílech je vedle výchovné funkce patrná i funkce zábavná. Vzniklo velké množství legend, mezi kterými vynikají apokryfy o *Jidášovi a Pilátovi*, o *Panně Marii, sv. Petrovi* apod. Velké oblíbenosti dosáhla veršovaná legenda o *svaté Kateřině*, která je i dnes pozoruhodná nejen po stránce tematické, ale i kompoziční.

O rozkvět legendistiky v českých zemích se zasloužila zejména již zmíněná česká verze *Legendy aurey* sestavená okolo roku 1350, pro kterou se vžil název *Pasionál*. Neznámý dominikán některá pojednání Jakuba de Voragine nahradil legendami českých světců (*Ludmily, Václava...*) a zdůraznil zábavnou funkci celé sbírky. Zábavná funkce je zdůrazněna i ve staročeském přepracování apokryfního *Čtenie Nikodémova*, které má spolu s *Legendou o Veronice* blízko k povídce, a stojí tak u zrodu české beletrie.

Situace v římskokatolickém prostředí ke konci 14. století podnítila autory k návratu k osobnostem, které usilují o zlepšení stavu především dodržováním křesťanských hodnot. Z této pohnutky vznikly tři biografie s tendencemi k legendě, o Arnoštu z Pardubic, Milíči z Kroměříže a Janovi z Jenštejna.²⁸

²⁸ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 343–345.

Éra husitství přinesla větší množství legend. Hrdiny byli zejména mistr Jan Hus (*Relace*) a Jeroným Pražský (*Pašije Mistra Jeronýma Pražského*). V 17. století vzniká legenda o *Janu Žižkovi*, která v sobě nese prvky anekdoty, pověsti a legendy.

Katolická legendistika se soustředí především na kult českých předhusitských světců. Bohatým zdrojem námětů byla *Kronika česká* (1541) Václava Hájka z Libočan a *Historia regni Bohemiae...* (1552) Jana Dubravia. V tomto období vzniká například veršovaná *Vita Hroznatec*, prozaický *Život sv. Ivana* a dramatický *Triumf aneb Komedie kratičká o přeslavném Syna Božího nad smrtí, peklem a d'áblem vítězství*.

V pobělohorské době se pozornost obrátila k osobám popraveným při stavovském povstání a zároveň se legenda stává prostředkem změny kulturních i náboženských poměrů. V 17. a 18. století legendistika zažívá rozkvět a prosazuje se ve velkém množství žánrů. Legendistickým textům se věnuje zejména homiletika, historiografie (*Poselkyně starých příběhův českých*), dramata (*Komedie o svaté panně Dorotě*), ale i písňová tvorba (*Svatořeční muzika aneb Sváteční kancionál*). V popředí ovšem stále stojí především životy.

V první polovině 17. věku se vydávají soubory životů českých i zahraničních světců. Dominantní postavení ovšem zastávají čeští a moravští světcí (například *sv. Václav*, *sv. Ivan*, *sv. Vojtěch*). Největší pozornosti se dostávalo svatému Janu Nepomuckému, který byl svatořečen roku 1729. Evropsky proslulé je dílo *Vita B. Joannis Nepomuceni martyris Bohuslava Balbína*.

Legendy v období baroka spojuje motiv marnosti, bezvýznamnosti všeho pozemského, ale na druhé straně oslava české krajiny a velebení půvabného místa, které je spjato s Bohem jako jeho stvořitelem. V tomto období zastaly legendy především vlastenecké poslání a výrazně tím přispěly k první etapě národního obrození. Vytvářely v čtenáři pocit sounáležitosti k české zemi. Na tyto atributy navázali někteří tvůrci děl romantismu, například Karel Hynek Mácha v básni *Svatý Vojtěch* a *Svatý Ivan* či Božena Němcová v pohádkách.

Ve druhé polovině 19. a začátku 20. století se legendistice věnují zejména katoličtí autoři, dominantní postavení zastávali Sigismund Bouška, B. M. Kulda a Julius Zeyer, jehož dílo *Tři legendy o krucifixu* dosáhlo největšího úspěchu tohoto období. Inspiraci legendistikou najdeme i v okruhu autorů *Moderní revue*, zejména u Jiřího Karáska ze Lvovic.²⁹

V tomto období dochází k mísení tradice legendy lidové s tou duchovní. V českém prostředí novodobou legendu tvořili zejména Jaroslav Vrchlický ve svém cyklu *Zlomky*

²⁹ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 345–347.

epopeje a Josef Svatopluk Machar v dílech *Golgata*, *Jed z Judey* a dalších. Ve 30. letech staré i novodobé legendy aktualizoval Ivan Olbracht v dílech *Nikola Šuhaj loupežník* a *Golet v údolí*.

Posléze se žánr legend využívá zejména k projevům víry a ve chvílích ohrožení českého státu. Mnohdy se obě tendence prolínají, jako je tomu v *Dceři královské*, *blahoslavené Anežce české* Františka Křeliny nebo v písničkách Karla Kryla.³⁰

³⁰ MOCNÁ, D. PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 347.

4 K pojmu charakteristika

Termín charakteristika pochází z řeckého slova charakter nesoucí význam razidla či vrytého znamení. Slovník literární teorie uvádí: „*Charakteristika je soubor motivů bezprostředně spjatých s postavou literárního díla, vystihující její zevnějšek, povahové vlastnosti a vnitřní život.*“³¹

Charakteristika je založena na popisu s občasným doplněným vyprávěcího nebo výkladového slohového postupu. Obvykle se člení na charakteristiku přímou a nepřímou. V první z uvedených jsou dané povahové rysy literární postavy explicitně vyjádřeny. Označuje je autor literárního díla nebo další postava či postava samotná, což se označuje termínem autocharakteristika. Charakteristika nepřímá je čtenáři zprostředkovaná popisem chování, jednání či vystupováním hrdiny v určitém prostředí, stavu, situaci či v kontaktu s dalšími postavami. „*Zjednodušeně řečeno, přímá definice se vztahuje k tomu, co je nám o postavě explicitně řečeno, nepřímá reprezentace se vztahuje k tomu, jak postava koná.*“³²

Postava může být charakterizována i ve vztahu ke svým zájmům nebo povinnostem, například k práci. Může být také využito zobrazení vnitřního světa hrdiny. Významnou součástí charakteristiky tohoto typu jsou promluvy, na základě výběru jazykových prostředků čtenáři prozrazuje výši svého vzdělání, věk, sociální zařazení a původ, temperament apod.

Charakteristika také může být vývojová, kdy se postava vyvíjí, v průběhu děje se proměňující, nebo statická, kdy se postava líčí jako ucelená, hotová, v průběhu děje se již neproměňující.

Dále se rozlišuje charakteristika vnější a vnitřní. Vnější je založena na popisu vzhledu postavy, tedy jeho zevnějšku. Vnější nemusí odpovídat povaze či charakteru postavy, dokonce může být v jejím rozporu. Vnitřní charakteristika je založena na výčtu duševních rysů hrdiny literárního díla.

V literárním díle se dané typy charakteristik většinou prolínají, vzájemně doplňují. Nejvíce jsou využity postupy charakteristiky nepřímé, které se opírají o dějovou linii příběhu.³³

³¹ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 144.

³² FOŘT, B. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, s. 64.

³³ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 144.

5 Svatá Barbora

Příběh svaté Barbory byl uveden v dodatku *Legendy aurey* z druhé poloviny 13. století Jakuba de Voragine. Ačkoliv je zřejmé, že se jedná o cizí světici, tak se ji český autor rozhodl začlenit do *Staročeského pasionálu* ze 14. století. Neznámý dominikán ji ovšem pozměnil dle svého vkusu – česká verze je mnohem kratší než latinský originál. Zejména z informačního hlediska je tedy pro tuto charakteristiku hodnotnější pojednání v *Legendě auree*, z toho důvodu zaujímá v charakteristice větší prostor než česká verze v *Pasionálu*.

Příběh svaté Barbory se objevil i v jednom z nejvýznamnějších děl české poezie – *Slavičku rájském*. V kancionálu z roku 1719, který sestavil katolický farář Jan Josef Božan, zaujímá první místo v oddíle Písní o svatých a nese název *Pozastavte se mile* (Na Den svatý Barbory Panny a Mučedlnice Boží, Patronky za šťastné skonání).

5.1 Příběh o svaté Barboře dle Pasionálu

V legendě se praví, že za dávných časů, v době, kdy vládl císař Maximianus, žil ve městě Nikomédie bohatý Diaškorus. Diaškorus byl pohan a protivník křesťanské víry. Měl jednu dceru Barboru, která byla velmi krásná a oddaná víře v Ježíše Krista. Jako jediná Diaškorova dcera byla svým otcem velmi milována. Otec nechtěl, aby ji každý spatřil, proto ji vychovával ve vysokém a bezpečném domě.

Její krása byla všem široko daleko známá, za jejím otcem chodilo mnoho mocných mužů a žádalo ho o její ruku. Otec se jí tázal, zdali by si některého mocného a bohatého muže nechtěla vzít, Barbora však prudce odmítla slovy: „*Otče milý, nečiň mi té křivdy, nebt' bych velmi raději ot meče sešla, než bych za kterého muže jíti povolila.*“³⁴

Diaškorus ji ke svatbě už nenutil, a tak ji dál ve svém domě vychovával. Jednoho dne se rozhodl postavit věž. Pozval mistry a dělníky a přikázal jim, aby stavení mělo dvě okenice, a poté odjel na dalekou cestu.

Když svatá Barbora ze svého pokoje stavbu pozorovala a spatřila, že stavení má pouze dvě okenice, ihned dělníkům přikázala, aby vezdili i třetí okenici: „*Kterakkolivěk otec muoj o dvú okencí vzkázal, však tři okence učíňte a nic se nebojte, já vás dobře před svým otcem omluvím.*“³⁵

³⁴ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, 8v. [online]. Praha: KNM, sign. 25 C 1, 276 f. [dne 15. 4. 2018]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/9be99dc1-c7f1-4f89-882c-4c8c07fe25f5/plny-text/s-apatem/folio/1r>.

³⁵ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 9r.

Mistři Barboru poslechli a vytvořili okenice tři. Když se otec Diaškorus vrátil z cesty domů a viděl hotové dílo, zeptal se dělníků, proč není postaveno dle jeho rozkazů. Odpověděli mu, že jim tak přikázala jejich dcera Barbora. Otec se tedy zeptal dcery, proč je o okenici více, než bylo naplánováno. Barbora mu odvětila, že se jedná o symbol svaté Trojice: „*Lépe jest k domové světlosti tři okence mieti než dvě, jakož jsú v svatého božstvie veleslavenství tři osoby, jenžto srdečně oči osvěcuji – Otec, Syn, sv. Duch. Tiem sem to úmyslem učinila, otče muoj, to, což vidíš.*“³⁶

Otec, nepřítel křesťanství, chtěl v zuřivosti setnout své dceři hlavu. Barbora se v tu chvíli na místě pomodlila k Pánu Bohu a utekla. Běžela ke skále, která se před ní sama rozevřela a poskytla jí úkryt. Otec ji však pronásledoval a pastýř ovcí, který viděl, kam dívka běží, mu prozradil její směr cesty: „*Tvá dci Barbora onú cestú běží pryč.*“³⁷ Diaškorus se vydal tím směrem, a když svou dceru dostihl, násilím ji odvedl a uvěznil v temném žaláři, kde trpěla hladem.

Další den ji dovedl k vladaři města Marcianovi, velkému nepříteli křesťanů. Vyložil mu celou situaci a žádal ho, aby ji přivedl k jejich víře v pohanské bohy: „*Věz to, starosto, má dci Barbora křesťankú jest. Pro nižto zaklínaji tě skrze dóstojnú svatost našich bohóv, aby nechce liť té viery ostati, jí nikoli neodpúšťel.*“³⁸

Starosta Marcianus jí domlouval, aby se ke svým bohům vrátila, jinak bude muset snášet utrpení a být mučena. Barbora byla však neoblomná, vladaři pravila, že raději zemře mučednickou smrtí, než aby se modlila k jeho bohům, ve které nevěří: „*Hotova sem pro mého milého Jezu Krista všecko trpěti a tvým bohóm slepým a hluchým nechci se modliti.*“³⁹

Vladař města se velmi rozhněval a nařídil, aby ji pověsili a zbičovali. Když ji zavřeli opět do žaláře, zjevil se jí Ježíš Kristus a vyjádřil jí podporu: „*Má dci milá, Barboro, mužsky se měj a toho násilníka hrózy se neboj, nebť já jsem s tebú a tobě v tvú núzi spomohu.*“⁴⁰ Požehnal jí a všechny rány jí zahojil. Když ji dalšího dne starosta opět spatřil zcela zdravou a bez jediné stopy po mučení, tvrdil jí, že ji stále pohanští bohové ochraňují. Barbora mu odpověděla, že ji uzdravil Ježíš Kristus, nikoliv jeho bohové: „*Toho sú mi bohové neučinili, neb sú bez smysla a bez živosti, sami sobě pomoci nemohú, uzdravil mě jest muoj Jezus Kristus, jehož ty jako slepý viděti nemuožeš.*“⁴¹

³⁶ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 9r.

³⁷ Tamtéž, 9r.

³⁸ Tamtéž, 9r.

³⁹ Tamtéž, 9r–9v.

⁴⁰ Tamtéž, 9v.

⁴¹ Tamtéž, 9v.

Barbořina zatvrzelost vladaře ještě více rozhněvala, a tak poručil, aby ji nahou pověsili a její boky spalovali hořícími loučemi. Barbora zvedla oči k nebi a trpíc hroznou bolestí prosila Hospodina, aby jí pomohl. Když vladař viděl její vytrvalost, přikázal, aby jí prsa vyřízli a znetvořenou vedli krajem. Svatá Barbora poprosila Boha, aby ji zahalil. V tom se jí zjevil anděl a její zohavené tělo přikryl krásnou látkou, požehnal jí znamením svatého kříže a všechny její rány zahojil.

Když to opět starosta spatřil, přikázal odvléct ji na jednu vysokou horu a na místě jí setnou hlavu. Svatá Barbora klečela a modlila se k Bohu: „*A když na té hoře ji postavichu, sv. Barbora, na svú kolenú klekši, Bohu se pomodlila za všechny, ješto kdy by muky její pamatovali, snažně Hospodina prosila.*“⁴² Když modlitbu dokončila a jednou ranou jí byla hlava sřata, její otec, který smrtelný akt učinil, byl usmrcen bleskem.

5.2 Charakteristika svaté Barbory

Podle legendy žila svatá Barbora v době vlády římského císaře Maximiána, která se datuje do 3. století našeho letopočtu, ve městě Nikomédie. Narodila se jako jediné dítě svému mocnému a bohatému otci vznešeného původu. O její matce není ani v jednom z uvedených zdrojů žádná zmínka. Dokonce ani její otec Diaškorus⁴³, ani ona sama, se o ní nezmiňují.

Svatá Barbora vyrůstala v nesmírném bohatství a měla všeho hmotného dostatek a jako jediné dítě byla svým otcem velmi milovaná. Barbora byla vychovávána ve vysokém a bezpečném stavení, ve kterém byla nepřetržitě zamčená, jelikož její otec nechtěl, aby byla lidem na očích: „*Jenž bieše jediná otci svému, velmi ji otec milováše, tak že ji choval na jednom vysokém a bezpečném domu, aby jie ne každý mohl vídati.*“⁴⁴

Svatá Barbora vynikala především svou krásou a chytrostí, což jsou typické znaky svatých žen. Krása je uvedena i jako jeden z důvodů nesmírné otcovy lásky k dceři. Motiv Barbořiny krásy se nesčetněkrát v textu opakuje, její zevnějšek je popisován slovy krásný či překrásný: „*Jmenoval se Dioskurus a měl překrásnou dceru Barboru. Protože vynikala tělesnou krásou, otec ji nade vše miloval a uzavřel ji do převysoké věže, kterou dal pro ni vystavět, aby ji nespatrił žádný muž.*“⁴⁵ V postavě jejího otce, který si plně uvědomuje její výjimečnou krásu, je přítomen ochranný, až majetnický pud.

⁴² *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 9v.

⁴³ Varianty: Diaskuros, Dioskurus, Dioscurus, Diaskurus

⁴⁴ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 8v.

⁴⁵ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 365.

Její krásu obdivoval i místodržící, který ji chtěl zabít kvůli její víře. Když k němu byla odvečena a místodržící ji poprvé spatřil, hned byl její fyzickou krásou oslněn. Zeptal se jí, proč se pře, a dal jí na výběr mezi utrpením a vírou v pohanské bohy: „*Když to Martianus uslyšel, poručil, aby byla předvedena, ale když viděl její velkou krásu, řekl jí: Proč to děláš? Ušetři sama sebe a obětuj bohům, nebo budeš vystavena velkému utrpení!*“⁴⁶

Další den se ji místodržící opět snaží přesvědčit a dává jí najevo, že je krásná. Barbora ovšem neváhá vyřknout i hrubá slova, i přesto že se jedná o vysoce postaveného muže: „*Tvoji hluší, slepí a němí bohové jsou podobni tobě! A jak mohli vyléčit mé rány, když nedokážou pomoci sami sobě? Ten, kdo je vyléčil, je Kristus, Syn živého Boha, kterého ty nevidíš, protože tvé srdce zatvrdil ďábel.*“ Tato silná slova místodržícího samozřejmě velmi rozhněvají a zároveň díky nim pochopí, že Barbora je houževnatá a své víry se nevzdá. Rozkáže svým poddaným, aby ji mučili. Učiní tak nejen z toho důvodu, že Barbora má jinou víru, ale především protože je natolik silná, že je schopna odmítnout tak vysoce postaveného, mocného a bohatého muže. Mučení je v legendě jedinou pasáží, ve které se Barbora ke svému tělu více vyjadřuje. Mučednice zažívá utrpení v podobě vyříznutí obou prsou. Tento motiv je přítomen i v legendě o svaté Hátě:

*„Řekla mu: Otče milý
cos to směl činiti,
žes můj oud ušlechtilý,
moh si mi odnítí,
odňals mi od těla,
bych ohavu měla,
na tom světě pro Krista,
abych vytrpěla.“*⁴⁷

Přirozeně ztrátou prsou – symbolu ženské krásy – velmi trpí a cítí hanbu za své tělo.

Na začátku příběhu se dozvídáme o velkém množství nápadníků, kteří se ucházejí o její ruku, což je dalším důkazem jejího mimořádného tělesného půvabu: „*A když k tomu přišlo, že ji mnozí velicí lidé na otci prosichu [...].*“⁴⁸ Ačkoliv se panovačný otec Diaškorus rozhodl, že ji provdá, Barbora to velmi důrazně odmítne: „*Otče milý, nečiň mi té křivdy, nebť bych velmi raději ot meče sešla, než bych bych za kterého muže jíti povolila.*“⁴⁹

⁴⁶ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 368.

⁴⁷ BOŽAN, J. J. *Slaviček rájský*. Brno: Host, 1999, s. 225.

⁴⁸ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 8v.

⁴⁹ Tamtéž, 8v.

I v tomto úryvku je patrné, že je Barbora velmi pevná ve svých razantních rozhodnutích, která nikdo jiný než ona sama neovlivní. Zároveň věří, že je na světě něco důležitějšího než manželství. Barbora je velmi tvrdohlavá a pevně si stojí za svými názory, kterými svému otci oponuje.

Na druhou stranu je přesvědčena o tom, že má nad otcem určitou mimořádnou moc. To se projeví, když se její otec rozhodne nechat postavit vysokou věž se dvěma okenicemi. Když Barbora dílo spatří, okamžitě nařídí stavitelům, aby vezdili ještě jednu okenici, jelikož tři okenice osvěcují celého člověka, je to totiž symbol Otce, Syna a Ducha svatého: „*Udělejte mi to okno, já si vyžádám otcův souhlas.*“⁵⁰ Její nařízení je velmi přesvědčivé, stavitelé ji poslechli a učinili to tak, jak jim přikázala. Barboru nevyvede z míry ani otcovo rozčilení, když spatří věž, která není podle jeho představ. Na jeho otázku, proč jsou okenice tři, směle odvěti: „*Lépe jest k domové světlosti tři okence mieti než dvě, jakož jsú v svatého božstvie veleslavenství tři osoby, jenžto srdečně oči osvěcují – Otec, Syn, sv. Duch. Tiem sem to úmyslem učinila, otče muoj, to, čož vidíš.*“⁵¹

Tím se dostávám k další charakteristické vlastnosti všech svatých – nezdolné víře v Boha. V jejím blízkém okolí není nikdo, kdo by měl stejnou víru jako ona, její otec – pohan a nepřítel následovníků Ježíše Krista ji začne kvůli jejímu přesvědčení nenávidět a chce ji kvůli tomu zabít. Barboru ovšem nepřesvědčí ani otcova změna chování a je ochotna pro svou víru trpět a vzdát se svého pozemského života pro ten nadpozemský, který považuje za lepší a na který se velmi těší: „*Tu se její otec rozhněval, vzal ji od soudce a zavedl na horu, aby popravu vykonal sám. Ona se z toho radovala a pospíchala, aby se jí dostalo dokonalé odměny věčného života, a když byla přivedena na horu, modlila se k Pánu (...).*“⁵²

Ovšem ještě před svou popravou čelí mnoha úskalím. Její otec nebyl jediný, kdo se ji snažil přemluvit, aby se vzdala své víry. Diaškorus poté celou situaci vyložil významnému místodržícímu v naději, že ji úspěšně přesvědčí. Ten jí vyhrožuje utrpením, ale Barboře je to lhostejné a na výhrůžky kohokoli nedbá a drží se své víry: „*Hotova sem pro mého milého Jezu Krista všecko trpěti a tvým bohom slepým a hluchým nechci se modliti.*“⁵³ Místodržící se velmi rozzlobil a přikázal, aby ji fyzicky potrestali tím, že ji nahou pověsí. I přesto, že mučednice velmi trpí, je Barbora silná a ani fyzická bolest ji nepřesvědčí, aby své stanovisko změnila. Když čeká ve vězení na další den a s tím spojený další trest, zjeví se jí Kristus, který

⁵⁰ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. s. 367.

⁵¹ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 9r.

⁵² DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. s. 369.

⁵³ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 9r–9v.

jí vyléčí bolesti a rány, Barbora je šťastná a jásá, že ji Pán takto povzbudil a její přesvědčení o víře je tím potvrzeno.

Tato mučednice Boží si našla cestu ke křesťanské víře, ačkoliv vyrůstala mezi pohany a zejména její otec byl nepřítelem Ježíše Krista. Od dětství se lišila od ostatních, a ačkoliv ke Kristovu učení neměla žádný přístup, našla si k němu cestu. Její cesta k Bohu je přítomna pouze v *Legendě auree*, ve které je blahoslavená Barbora popisována jako velmi nadaná a chytrá dívka. Už od útlého mládí se vyhýbala planým úvahám a přemýšlela o božstvu a o tom, v co věří lidé okolo ní, což je dalším znakem její výjimečnosti. Když jednou vešla do kostela, otázala se: „*Co znamenají tyhle podobizny lidí?*“ *Odpověděli jí: „Mlč, to nejsou podobizny lidí, ale bohů, a mají být uctívány kvůli tomu, co se neví a nevidí.“ Barbora řekla: „Byli ti, které teď uctíváme, kdysi lidmi?“*⁵⁴

Barbora sama, svým vlastním uvažováním a přemítáním o víře, dospěla k názoru, že svět musí mít svého stvořitele a že nemůže být lidské povahy či podoby. Celé dny a noci uvažovala: „*Jestli naši bohové byli lidmi, pak se jako lidé narodili a jako lidé zemřeli. Kdyby to byli bohové, ani by se nebyli narodili a jako lidé zemřeli, protože božstvo podle mého názoru ani být nezačíná, ani nepřestává. Člověk má také původ z hlíny, protože hlína je látka, z níž je utvořen. Jestliže je tedy člověk z hlíny a člověk bůh, pak ho tedy předcházelo něco, čemu se říká jeho počátek, takže bych přiléhavěji řekla, že hlína je bůh. Ale protože z oněch čtyř prvků, z nichž člověk sestává, ani hlína, ani nebe, ani vzduch, ani voda nejsou samy od sebe, nýbrž jsou to věci stvořené, je třeba, aby měly svého stvořitele.*“⁵⁵ Barbora byla už v dětství velmi moudrá a uvažovala o věcech jiným způsobem než lidé v jejím blízkém okolí. K tomu jí pomohlo i vzdělání, které jí bylo poskytnuto. Ve škole velmi vynikala též, ale k pravému Bohu ještě nedospěla. Ovšem tajně pohrdala, dle jejího mínění, falešnými bohy a v duchu velmi naříkala, když viděla, jak se lidé klaní před sochami bohů z dřeva a kamene. Barbora byla na svůj věk velmi vyspělá a inteligentní. Svým názorům vytvořeným na základě vlastního uvažování věří, ale i přesto ji trápí mnoho pochyb.

Když se dozvěděla, že se v Alexandrii nachází nejmoudřejší z lidí – Origenes, velmi se zaradovala a hned přemýšlela, jak by si s ním pohovořila. Rozhodla se mu napsat dopis o svých pocitech a domněnkách. Z toho můžeme usoudit, že Barbora se zachovala velmi nebojácně – kdyby se dopis dostal do nechtěných rukou, jistě by byla smrtí potrestána. Z jejího dopisu, který je uveden opět pouze v *Legendě auree*, vyplývá nejen vzdělání a výjimečná inteligence, ale i vytrvalost a neústupnost: „*Nemohla jsem tedy nikdy věřit, že*

⁵⁴ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 365.

⁵⁵ Tamtéž, s. 365

bohy jsou ti, které jsem poznala jako smrtelné lidi. Prožila jsem mnoho zmatků, ale vždycky jsem si myslela, že bezpochyby existuje nám neznámý Bůh, který sám všechno stvořil, a vždycky jsem ho milovala. Navždy jsem se zaslíbila tomu, díky jemuž jsem, co jsem, pokud se nemýlím v úsudku, jehož dechem se cítím oživována, a neustanu, dokud k němu nedospěju.“⁵⁶

Barbora prosí Origena o názor a potvrzení toho, že její smýšlení o Bohu je správné. Origenes jí obratem odepíše, že Bůh je pouze jeden ve své podstatě a trojí v osobách – Otec, Syn a Duch svatý, a pošle k Barboře jednoho ze svých kněží. Když posel dorazí, Barbora ho ochotně přijme. Ovšem v tom ji neočekávaně navštíví i její otec a ptá se, o koho se jedná a proč se zde tento muž nachází. Barbora zareaguje velmi klidně, otec ji svou otázkou nevyvede žádným způsobem z míry: „*Je z Alexandrie a vyzná se v lékařství, má prý v Alexandrii učitele, který proti zvyku lékařů léčí také duši.*“⁵⁷ Otec jí poté dovolil, aby s ním rozprávěla.

Tato situace nám jen dokazuje, do jak velké míry je Barbora sebejistou a cílevědomou osobností. Kvůli svému cíli je ochotna vystavit nebezpečí nejen samu sebe, ale i neznámého posla. Její zvědavost ji takovým způsobem pronásleduje, že si velmi obratně poradí, i když je pod dohledem svého nelítostného otce. Barbora neřekne celou pravdu – posel skutečně pochází z Alexandrie a do jisté míry je schopen léčit duši, například Barboru zbaví obav, které ji dlouhou dobu pronásledují a sužují. Zároveň otci zamlčí, že se jedná o posla slavného křesťana.

Barbora se vyznačuje i cílevědomostí a touhou po vědomostech: „*Ještě víc hledala, co je Boží a co je nad námi, bedlivě a dychtivě četla knihy, které ji Origenes poslal, a i bez učitele dosáhla vysokého stupně znalostí věcí Božích a moudrosti.*“⁵⁸ Mučednice Boží se v krátké době vše naučila a poté je i schopna citovat z paměti jednotlivé pasáže. To se projevuje v rozhovorech s místodržícím: „*O tvých démonech říká prorok ve sto třináctém žalmu: ‚Mají ústa a nemluví, mají oči a nevidí!‘ Ať jsou jim podobni ti, kteří modly dělají, a všichni, kdo jim důvěřují!*“⁵⁹

Významným momentem legendy je líčení mučednické smrti, po které následuje zrození světice. Příznačné je, že důvodem smrti světic je především to, že se odmítaly zřítci své víry

⁵⁶ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 366.

⁵⁷ Tamtéž, s. 367.

⁵⁸ Tamtéž, s. 367.

⁵⁹ Tamtéž, s. 368.

a vdát se. O pozemského manžela nejevila Barbora žádný zájem, naopak byl pro ni tím, kdo jí stál v cestě ve shledání se s Bohem a k dosažení nebeského království.

Svatá Barbora byla po dlouhodobém utrpení sřata mečem na vysoké hoře svým vlastním otcem: „*Poté Kristova mučednice došla až na zmíněné místo a tam své mučednictví dokonala – byla sřata vlastním otcem. Když pak její otec z hory sestupoval, sežehl jej oheň z nebe, že po něm nenašli ani popel.*“⁶⁰ Po mučednické smrti nastává posmrtný zázrak, který dokazuje Barbořinu svatost – sotva její otec provedl tento čin, byl sám zabit bleskem.

Dle legendy svatá mučednice Kristova skonala se sv. Juliánou 5. prosince roku 306. Od 14. století je jednou z nejoblíbenějších a nejvíce zobrazovaných světic. V 15. století byla mučednice přiřazena k Čtrnácti pomocníkům v nouzi. Barbora je také jedním z nejoblíbenějších jmen.⁶¹

Barbora je patronkou sedláků, architektů, zedníků a především horníků, kterou se stala koncem středověku. Patronát vznikl na základě legendy, která vypráví, že se Barboře na útěku otevřela skála a poskytla jí útočiště před jejím otcem. V hornickém prostředí vznikla i píseň věnovaná Barboře.⁶²

Na základě své mučednické smrti, po které následuje zázrak v podobě blesku, který zasáhne jejího otce, je patronkou dělostřelců.⁶³

⁶⁰ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 369.

⁶¹ SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1994, s. 626.

⁶² Tamtéž, s. 627.

⁶³ REMEŠOVÁ, V. *Ikonografie a atributy svatých*. Vyd. 2. Praha: Zvon, 1991, s. 12–13.

6 Svatá Kateřina

Svatá Kateřina je velmi slavnou a oblíbenou světící. Z tohoto důvodu její jméno má i mnoho mladších světic, například Kateřina Sienská, Kateřina Švédská, Kateřina de Vigri, Kateřina Fieschi, Kateřina de Ricci a další. Moje práce se výhradně soustředí na Kateřinu Alexandrijskou, která je z nich nejstarší.

Příběh svaté Kateřiny byl uveden v *Legendě auree* z druhé poloviny 13. století Jakuba de Voragine. Český autor článek zařadil do *Pasionálu* ze 14. století a výrazně jej upravil a rozšířil. Článek o sv. Kateřině patří v *Pasionálu* k těm nejdelším legendám pojednávajícím o světicích, což dokládá její důležitost a oblibu. K významnosti a oblíbenosti svaté Kateřiny přispívá i fakt, že ji český autor uvedl jako poslední. Anežka Vidmanová v předmluvě uvádí, že autor české verze ukončil *Pasionál* článkem o sv. Kateřině, jelikož to bylo přání Karla IV., který byl jejím obzvláště velkým ctitelem. Karel IV. světici připisoval své vítězství v bitvě u hradu San Felice roku 1332, které připadlo na 25. listopadu, na den jejího svátku. Autor z tohoto důvodu akcentoval její svátek v závěru církevního roku tím, že přemístil Saturninův svátek a ostatní vynechal, aby *Pasionál* legendou o svaté Kateřině končil.⁶⁴

Za vlády Karla IV. byl kult sv. Kateřiny nejvíce uctíván. Světici byla zasvěcena kaple na hradě Karlštejn, zároveň se stala patronkou Filosofické fakulty Karlovy univerzity, a dokonce byl na její počtu založen klášter na Starém Městě.⁶⁵

Vedle *Pasionálu* jsou nám známy další dvě legendy s tematikou této mučednice. Jedná se o *Život svaté Kateřiny* a *Umučení svaté Kateřiny*. Všechny texty vznikly v druhé polovině 14. století a opírají se o latinské předlohy.⁶⁶

Jako podpůrný materiál mi posloužilo i dílo *Život svaté Kateřiny*, známé také pod názvem *Velká neboli Stockholmská legenda o sv. Kateřině*, napsaná pravděpodobně ve třetí čtvrtině 14. století neznámým autorem. *Život o svaté Kateřině* je považován za jedno z vrcholných děl středověké literatury. Tato legenda se dochovala pouze v jednom opisu, vytvořeném na počátku 15. století, uloženém ve Státním archivu v Brně.⁶⁷

Od středověku, kdy světice patřila k nejvýznamnějším osobnostem, byla po staletí oslavována, ačkoliv se o její reálné existenci vedly spory. Umučení svaté Kateřiny se sice

⁶⁴ VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 30.

⁶⁵ ŠKARKA, A. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 148.

⁶⁶ Tamtéž s. 130–131.

⁶⁷ PETRŮ, E. Průvodce při četbě *Života svaté Kateřiny*. In: *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 118.

klade k roku 305 nebo 307 do Alexandrie, ale o ostatních datech jejího života zapochybovali již dávno sami katoličtí badatelé. Roku 1969 byla svatá Kateřina Alexandrijská spolu s dalšími světci, jejichž historickou existenci se nepodařilo prokázat, z rozhodnutí II. Vatikánského koncilu (1962–1965) vyřazena z oficiálního Římského kalendáře (*Calendarium Romanum Generale*). Dodnes je ovšem přítomna v kalendářích regionálních.⁶⁸

Autor *Umučení svaté Kateřiny* soustředí svou pozornost pouze na její umučení a následné zrození světice. Naproti tomu básník *Života svaté Kateřiny*, jak uvádí i Antonín Škarka, téměř třetinu básně věnuje nejprve příběhu obrácení sv. Kateřiny na víru křesťanskou, aby v něm mohl zobrazit urozenou královskou dceru, pyšnou na svou krásu a své vzdělání a pohrdající proto všemi nápadníky, dokud křesťanská víra nezlomí její hrdost, ale zároveň neuspokojí její touhu po nejdokonalejším ženichu, který by se jí vyrovnal, a dokud se v mystických zásnubách nestane chotí samého Krista, *...krále slavného, / učeného i správného, / múdrého nade vše múdrosti, / krásného nade vše jasnosti, syna samého Boha, „krále nade všemi králi“*.⁶⁹

Z těchto důvodů pro analýzu osobnosti svaté Kateřiny čerpám především z *Života o svaté Kateřině* a ze *Staročeského pasionálu*, ve kterých je její příběh nejdelší a psychologicky nejpropracovanější, a tudíž pro moji charakteristiku nejpřínosnější.

6.1 Příběh o svaté Kateřině dle Pasionálu

Podle legendy žil kdysi dávno na ostrově Kypr mocný Kostus. Kostus byl velmi majetný a vyznával pohanskou víru. Měl jednu dceru Kateřinu, která byla velmi krásná a vzdělaná a stejně jako její otec věřila v pohanství. Po smrti svého otce zdědila majetek a stala se královnou.

Jednoho dne se spolu se svou matkou, rytíři a služebnictvem vydala z kratochvíle na lov. Když jeli lesem podél jedné velké skály, uviděli, že v jeskyni sedí jeden starý prošedivělý muž. Kateřina k němu přistoupila a zeptala se ho: „*Kteraký jsi člověk a co tu činiš?*“⁷⁰ Starý muž jí odpověděl, že v této skále bydlí a je služebníkem Božím, a otázal se jí, jestli také věří v Ježíše Krista: „*Tohoto nebezpečného světa běhaje, tuto tu bydlím. A jsem všeho světa*

⁶⁸ ŠKARKA, A. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 131.

⁶⁹ Tamtéž, 130–131.

⁷⁰ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 257v.

Spasitele sluha, Jezu Krista. Jižť sem vše pověděl a ty mi, panno žádná, rač pověděti, kto s ty, co tuto na lese činiš, kterak s Hospodinem nakládáš, v kterém stavu bydleti myslíš. ⁷¹

Kateřina se mu představila a pověděla, odkud pochází, a vyznala se ze své touhy po ženichovi, který musí být nejurozenější, nejbohatší a nejučenější. Starý poustevník jí pravil, že jednoho takového zná a dokonce vše, co požaduje, předčí.

Když si celou jeho řeč Kateřina vyslechla, hluboce se zamyslela a chtěla toho urozeného muže blíže poznat. Starý muž jí dal destičku, na které byla vyobrazena Panna Marie držící Ježíše Krista, a řekl jí, co musí udělat, aby se s ním setkala: *„Až přijedeš domů, ve své komnatě ho postav a pomodli se za doprovodu slov: „Ó, přemilostivá královno nebeská, jižto sobě Buoh Otec ze všeho světa vybral i volil, aby byla prosebnice a orodovnice před svým milém synem, jehožto tuto obrázka na své ruce držíš, jeho napomínajíc po vše časy za vše hříšné. A když jest to tak, jakž to mě jest na lese onen Boží muž naučil, prosím tvá milosti, já hříšná, aby ráčila svého syna za mě poprositi, aby mne neodlučoval viděním svú svatú očí.* ⁷²

Když přijela svatá Kateřina domů, všechno učinila tak, jak jí poustevník řekl. Po vykonání modlitby u svatého obrázku usnula únavou. V té chvíli se jí zjevila Matka Boží v krásném rouchu, držící dítě. Když Kateřina dítě poprvé spatřila, oči od něj nemohla odtrhnout, ale pokaždé když se na dítě podívala, tak se malý Ježíšek odvrátil. Matka Boží se dítěte optala, proč se na dívku nepodívá, syn jí odpověděl, že Kateřina ještě není jeho chotí a stane se jí, až se nechá pokřtít.

Když se dívka probudila, počkala do svítání, aby se mohla vydat opět na cestu. Dalšího dne opět vše pověděla starému poustevníkovi, který jí o Bohu vyprávěl. V lese přijala křest a stala se křesťankou.

Když přijela domů a modlila se pod obrázkem Panny Marie, únavou znovu usnula stejně jako předešlý den. V tom momentě se jí zjevil již dospělý Ježíš Kristus a pobídl Kateřinu, aby k němu přistoupila. Kristus jí věnoval prsten a pravil jí, že pro svou víru bude muset mnoho vytrpět: *„Přístup ke mně, má milá choti Kateřino, přijmi tento prsten ode mne na potvrzenie tvého spasení. A toho se nic nelekej, máš pro tu svatú vieru, ješto s přijela, mnoho strastí trpěti a za tu nebeskú korunu odplaty přijieti.* ⁷³ Když se Kateřina probudila a spatřila na své ruce prsten, byla z celého srdce šťastná.

⁷¹ *Pasionál, Knihy o životech svatých, pozn. 34, 257v.*

⁷² *Tamtéž, 258r.*

⁷³ *Tamtéž, 258v.*

Nedlouho potom se v Alexandrii slavila oběť ke cti pohanských model. Císař Maxencius, který v té době vládnul, pozval do Alexandrie všechny bohaté i chudé, aby se modlili k pohanství. Kateřina, které v té době bylo 18 let, uslyšela ze svého domova velký hluk a lidský řev. Poslala svého služebníka, aby rychle zjistil, co se děje. Když se posel vrátil, pověděl jí, že císař nařídil, aby se všichni modlili k pohanským modlům, jinak budou stíháni trestem smrti.

Svatá Kateřina se požehnala svatým křížem a vydala se na cestu. Když spatřila, jak je mnoho křesťanů bezděky vedeno před pohanské modly, posteskla si a hluboce křesťany litovala. Přistoupila k císaři, beze strachu odsuzovala jeho počínání: „*Důstojno by bylo tvému povýšenému stavu pokornú poklonu učiniti, by svého stvořitele znal a od těchto bludných bohuov svú mysli odvrátil. Tobě ciesaři, jako múdremu, pověděti jsem zamyslila, že jsi sebral toto mnozstvie, aby těmto nestatečným bohóm modliti se kázal. I divíš se tomuto svému chrámu, ješto sú řemeslníci rukama učinili, a divíš se chrámové okrase, ješto jako prach před větrem prší, v němžto najposláz nic nebude.*“⁷⁴ Kateřina mu také vyprávěla o narození Syna Božího a císař byl velmi překvapen její moudrostí a především krásou, že nebyl s to jí odpovědět. Císař rozkázal služebnictvu, aby ji zavřeli do žaláře a neustále střežili.

Poté k ní sám přišel a tázal se jí na její původ a Kateřina mu vyprávěla svůj příběh – řekla mu o svém urozeném původu, dobrém vzdělání, ve kterém vynikala, a nakonec o své víře v Ježíše Krista: „*[...] jáť jsem Kateřina, dci toho krále, jemužto Kostus řékali. A jakž sem koli v svém duostojenství podlé mého urozenie velebně vzchována a nad jiné lidi u vysokém učení znamenitě prospěla, však to vše potupivši, k mému milému Jezu Kristu jsem se utekla. Ale tvoji bohové, jimžto se ty modlíš, ani tobě, ani jiným spomoci mohú. Ó, přeneščastn takých bohuov následovníci. K nimžto když u vašich potřebách vzvoláte, vám na ničemž spomoci nemohú ani vás u vašem nebezpečenství obránie.*“⁷⁵

Císař jí odvětil, že jestli je to tak, jak tvrdí, tak se všichni lidé na světě mýlí. Kateřina mu pravila, aby se nepoddával své náhlosti, jedině tak bude podle ní pravým králem. Svou mimořádnou řečnickou výmluvností se podařilo Kateřině dostat panovníka do rozpaků. Císař si uvědomil, že na její řečnické nadání a moudrost nestačí, tak svým služebným přikázal, aby po všech vlastech tajně rozeslali psaní, ve kterých žádá všechny učené mudrce, aby se dostavili do Alexandrie. Když padesát mudrců ze všech koutů světa přijelo, tázali se, proč museli vést tak dalekou cestu, a císař jim řekl o Kateřině a slíbil jim, že pokud nad ní

⁷⁴ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 259r.

⁷⁵ Tamtéž, 259v.

vyhrají v disputaci, dostanou odměnu: „*Jest u nás jedna panna neslýchaně přemúdrá, proti niežto nižádnej mluviti neumie, a naše bohy diábly nazývá. Moci li ji budete svým uměním přemoci, to' jest ten den, v němžto se s velikú ctí štědre obdarováni domuov vrátíte.*“⁷⁶ Mnoho učených mužů se podivilo a jeden z nich pravil, že nemuseli kvůli jedné děvečce jít tak dalekou cestu, jelikož to bude velmi snadné ji přehádat a zvládl by to i někdo z mladších sluhů.

Rozhovor mezi učenci a císařem uslyšela i Kateřina, kterou nadcházející rozprava velmi vyděsila. Začala se modlit k Bohu a v tom se jí zjevil anděl, který jí dodal odvahy slovy: „*Jměj srdce silné, neb věz to, že tebe tito mistři netoliko nepřehádají, ale po tobě postúpíec, svú krev pro Jezu Krista prolíjí.*“⁷⁷

Poté dívka předstoupila před učené muže, a když došlo ke konfrontaci, odporovala Kateřina všem argumentům padesáti mudrců s takovým důrazem, že se všichni muži obrátili na křesťanskou víru a dali se pokřtít. Jeden z mudrců řekl císaři Maxenciovi, že před nimi nikdy nestál člověk, kterého by neuměli překonat, ale z Kateřiny mluví Duch Boží, takže teď už nechtějí a ani nemůžou bojovat proti Kristu.

Císař se velmi rozhněval a přikázal, aby je všechny uprostřed města upálili. Poté se snažil Kateřinu přivést ke své víře a slíbil jí, že pokud tak učiní, tak nechá vyrobit její podobiznu, která bude vystavena uprostřed města a ke které se lidé budou chodit modlit: „*Ó, dívko urozená, daj se přemluviti a po naše víře postup a budeš po ciesařové prvnie na mém dvoře u veliké cti chována a káži obraz tvé postavy prostřed města postaviti, aby se jemu všichni jako bohu modlili, k tvé veliké chvále.*“⁷⁸ Kateřina se však ani těmito slovy nedala zlomit a odpověděla, že jen pomýšlení na jeho sliby je hřích a že je následovnicí Kristovy víry. To císaře rozhněvalo a přikázal, aby ji svlékli a bili biči, zbitou ji zavřeli do temného žaláře a dvanáct dní jí nedali nic k jídlu. Když takto rozkázal svým poddaným, odjel na dalekou cestu.

Císařova žena se spolu s knížetem Porfiriem sháněla po svaté Kateřině. Když ji našla v žaláři, podivila se jasu, kterým byl celý prostor ozáren. U Kateřiny seděli svatí andělé a mazali jí rány zázračnou mastí. Kateřina císařově ženě a Porfiriovi vyprávěla o svaté víře. Kníže Porfirius před ní padl a spolu se dvěma sty rytíři a královnou přijali křesťanskou víru.

Samotou ani hladem dívka v žaláři netrpěla. Boží holoubek přelétával z nebes a krmil ji nebeským pokrmem. Bůh spolu s anděly jí neustále dodával odvalu a sílu.

⁷⁶ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 260r.

⁷⁷ Tamtéž, 260r.

⁷⁸ Tamtéž, 260v.

Když se císař vrátil a spatřil Kateřinu, podivil se, že se po dvanácti dnech hladu vůbec nezměnila, a dokonce byla krásnější než předtím. Domníval se, že ji v žaláři někdo krmil, a přikázal, aby strážé žaláře zabili. Svatá Kateřina řekla, že ji krmil Ježíš Kristus. Rozzlobený císař se jí zeptal, zda se rozhodla přijmout jeho víru, Kateřina však pravila, že raději krev prolíje pro svého Ježíše Krista, než aby přijala pohanství.

Císař nechal vyrobit mučicí stroj a přikázal služebnictvu, aby Kateřinu mezi kola přivázali. V tom se začala mučednice modlit a na její volání přiletěl anděl, který kola zničil tak, že zahubily čtyři tisíce pohanů. Když to císařova žena uviděla, přistoupila a přiznala se, že nyní věří též v Ježíšovo učení. Císař rozkázal, aby jí prsa vyřezali a sťali hlavu. Císařova žena prosila Kateřinu, aby se za ni modlila k Bohu, a dívka odpověděla: „*Nestrachuj se, milá královno, neb dnes za tento neustavičný svět přijmeš věčný v nebesiech příbytek.*“⁷⁹ Královna řekla katům, aby si pospíšili, a tak ji přivedli před město a učinili podle rozkazů. Její tělo pochoval kníže Porfirius.

Nazítí se na císařově dvoře mnozí lidé divili, kam se podělo tělo královny. Porfius vystoupil a zvolal: „*Já sem ten, ješto jsem služebnici Boží pochoval, a křesťan jsem.*“ Připojili se k němu i rytíři, kteří pravili, že jsou také křesťané a jsou připraveni umřít pro Ježíše Krista. Když to císař uslyšel, rozhněvaně rozkázal, aby všem byly hlavy sťaty a jejich těla roztrhali psi.

Poté se ještě optal Kateřiny, zda bude naslouchat jeho radám a stane se jeho ženou, královnou po jeho boku, nebo ji bude muset nechat usmrtit jako všechny ostatní křesťany. Mučednice mu však řekla, že je ochotna pro svou víru vše vytrpět: „*Učiň, což chceš, hotova jsem všecko pro Jezu Krista přetrpěti.*“⁸⁰ Tak přikázal, ať je jí hlava sťata. Svatá Kateřina se podívala k nebesům a modlila se k Bohu a ten jí odpověděl: „*Pod' ke mně, má milá choti. Aj toť, tobě hotové jsú nebesa otevřena a těm všem, ješto den tvého umučenie slaviti budú, což budú žádati, na tom je uslyším.*“⁸¹

Když jí kat sťal hlavu, teklo namísto její krve mléko a svatí andělé její tělo ihned odnesli na horu Sinaj, kde je s úctou pochovali. Z jejích svatých kostí až do dnešního dne teče zázračný olej, kterým pomáhá nemocným.

⁷⁹ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 261v.

⁸⁰ Tamtéž, 261v.

⁸¹ Tamtéž, 262r.

6.2 Charakteristika svaté Kateřiny

Podle legendy Kateřina žila ve 3. století v Alexandrii v Egyptě za vlády císaře Maxentia nebo Maximina⁸², který začal vládnout asi roku léta Páně 310. Narodila se jako jediné dítě bohatému a mocnému králi Kostovi, který vládl na ostrově Kypr.

Jako dítě mocného krále byla Kateřina dívkou vznešeného původu. V textech o této mučednici je stejně jako v legendě o svaté Barboře přítomen topos dětství i dobrého původu. Kateřina žila v bohatství, díky kterému měla všeho dostatek, leckdy i nadbytek.

Její otec, kterému je na začátku díla *Život svaté Kateřiny* věnováno poměrně dost prostoru, je vylíčen jako mocný a znamenitý panovník. Kostus svou slávou převyšoval ostatní pohanská knížata, byl nesmírně bohatý a všemi uctíváný do takové míry, že ho ve všech končinách chválili. Podle legend byl nejen moudrý a štedrý panovník, ale i v bitvách se prokázal jako velmi zdatný bojovník: „*Bieše mocný, jmenovaný / nad všě pohanské krále. / Králováše v jemnej chvále / ve čsti, v rozkoši i v zboží. / svú královú jakžto s ruoží / míle bydlěše v dostatě ú správně, svobodně, bohatě. / Byl múdrý šcedrý, radný, k tomu / věrný semu i onomu, / branný v nepřátelské přietě.*“⁸³ Jelikož byla Kateřina jeho jediným potomkem, otec ji velmi miloval: „*V Alexandři v tom městě / Kostis s svú královú ve cti / bydlil i s svú dcerú milú. / Tu milováše vsú silú, / jakžto s právem byla z čina, / neb mu bieše dci jediná.*“⁸⁴ Z příběhů vyplývá, že Kateřina prožila velmi dobré dětství, ve kterém jí nic nescházelo.

Když bylo Kateřině osmnáct let, její otec zahynul a Kateřina se dle nástupnického práva stala vládkyní. Žila sama se svou matkou v obrovském a honosném paláci s velkým množstvím služebníků: „*Měla převeliký nadbytek všeho, neboť byla dědičkou velmi bohatých rodičů, měla mladistvý věk, měla volnost, protože žila sama a ničím neomezená ve svém paláci.*“⁸⁵

Její matka byla na svou dceru velmi přísná a Kateřina byla pod jejím neustálým dohledem: „*K tomu jejie matka vdovně / činieše násilně vážně, / ež jiej vždy střežieše snažně [...]*“⁸⁶ Dokonce jí bez jejího souhlasu přichystala svatbu, kterou však dcera prudce odmítla. Matka ji neustále přemlouvala a přesvědčovala o kvalitách ženicha, kterého jí vybrala: „*Milá dsi, proč tak mylně / mluvíš? Mlč, toť razi tobě. / I kde by ty mohla sobě ú naléztí lepšieho*

⁸² Varianty: Maxentius, Maxencius, Maximin

⁸³ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 8.

⁸⁴ Tamtéž, s. 10.

⁸⁵ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 350.

⁸⁶ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 10.

muže?“⁸⁷ Brzy však pochopila, že Kateřina je pevně rozhodnutá o tom, že svého budoucího muže chce poznat sama a plně se přesvědčit o jeho výjimečných kvalitách, jelikož je sama přesvědčena o své jedinečnosti.

Kateřinina výjimečnost se projevuje zejména v její urozenosti, kráse a moudrosti, což jsou typické vlastnosti svatých žen, i z toho důvodu je její výtvarné vyobrazení spojováno s motivy koruny, knihy a palmy.⁸⁸

Motiv krásy svaté Kateřiny se objevuje poměrně řídkěji než v legendě o svaté Barboře či Hátě. Konkrétní podoba však není v žádné legendě přítomna, jak uvádí Eduard Petrů: „*Autor legendy nepopisuje vnější vzezření lidí, jelikož byl svou dobou přesvědčen, že vnější podoba nevyjadřuje jejich vlastní podstatu*“.⁸⁹ Z toho důvodu autor nevyvíjí žádné úsilí k vylíčení individuálních portrétů jednotlivých postav. Tělesný půvab svaté Kateřiny je v textu často popisován jednoduše slovy krásný, sličný apod. Určité tělesné rysy světice vyjadřující její výjimečnou krásu jsou roztroušené po celém díle, ale její konkrétní podobu se z textů nedozvídáme, jak ostatně uvádí Jan Vilikovský v *Písemnictví českého středověku*: „[...] jednotlivé konkrétní rysy jsou podány roztroušeně po celém díle, básník sám nechce nikde podati jejího popisu ve vlastním, technickém smyslu slova; pokud mluví o její kráse sám, spokojuje se jen se všeobecnými obraty, naznačujícími, že je nejkrásnější na celém světě.“⁹⁰

Kateřinina krása je nejvíce přítomna v pasážích, ve kterých je císař ohromen její moudrostí a přesvědčivým vystupováním. Kateřina byla zpravena o tom, že se v Alexandrii slaví oběť ke cti pohanských model a Maxencius nutí křesťany, aby vzývali pohanské bohy. Světice tím byla pobouřena a odsoudila jeho počínání. Císař byl omámen její moudrostí a tělesnou krásou do takové míry, že nebyl schopen odpovědět: „*Velmi obdivoval její moudrost i tělesnou krásu. Byla totiž velmi sličná a pro svou neuvěřitelnou krásu se očím jevila hodná obdivu a půvabná*.“⁹¹ Tato pasáž je přítomna i v *Pasionálu*, ve kterém je Kateřina pro svou krásu posuzována okolím jako neobvyklá, dokonce vzbuzující údiv či podiv: „*To řekl císař, káža ji na svú sien uvedúc stříeci, neb její múdrosti i její kráse díváše se netoliko císař, ale všem lidem pro svú krásu divná bieše*.“⁹²

V *Životě svaté Kateřiny* se vyskytuje část, ve které syn císaře poslal posly, aby zjistili, kde se nachází nějaká spanilá nevěsta, za kterou by se provdal. Když císařovi služebníci

⁸⁷ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 17.

⁸⁸ PETRŮ, E. Průvodce při četbě Života svaté Kateřiny. In: *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 118–120.

⁸⁹ Tamtéž, s. 189.

⁹⁰ VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, Praha: Universum, 1948, s. 181–182.

⁹¹ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 344.

⁹² *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 259v.

hledali půvabnou nevěstu, měšťané poslům pověděli, že nejkrásnější široko daleko je královna Kateřina: „*Z těch posluov jedni ptajíce / v Alexandří se stavichu / a těm měščanóm vzpravichu, / čeho ptají, ktož jě žene. / Tehdy ti jistí měščené / jechu se praviti o tom / a řkúc:, Zjezdiec vesvět po tom, / hory, vody i na moři, / panny tak červeněj zoři / i bělosti tak veliké, / rozkošnej krásy všeliké / vy nikdie neuhlédáte, ani již pěknějšie jmáte, / než jest Kateřina skrovná, naše šlechtná královna.*“⁹³ Z těchto úryvků vyplývá, že mučednice byla výjimečně tělesně krásná a přitažlivá. Eduard Petruš se navíc domnívá, že barvy v tomto úryvku poukazují na duchovní rozměr hrdinky: bílá barva symbolizuje Kateřininu nevinnost a červená cestu lásky, která světici přivede ke Kristu.⁹⁴

Mnohem více než kráse je v legendách o svaté Kateřině věnována pozornost její moudrosti a jejímu talentu v oblasti rétoriky. Její řečnické nadání, kterým se liší od ostatních světic, je přítomno ve všech textech.

Kateřinina řečnická schopnost se poprvé projevila v rozhovoru s císařem, ve kterém upozorňuje na jeho špatné počínání s křesťany. Světice při disputaci využívá nejrůznějších prostředků, se kterými jsou obeznámeni jen vzdělanci: „*Potom stojíc před bránou chrámu dlouho s císařem disputovala různými druhy sylogismů, alegoricky a metaforicky, výmluvě a mysticky.*“⁹⁵ Kateřina byla velmi vzdělaná, otec ji ještě za svého života dal vzdělat na vysoké učení. V *Životě svaté Kateřiny* je jejímu vzdělávání věnována krátká pasáž, ze které se dozvídáme, že dívka se vše velmi rychle naučila a vynikala nad ostatními žáky: „*To ta panna rozšafenstvím / v krátkých letech vše uměla. / Bieše v učení prospěla / nade vše učené žáky, / což jich bieše pod oblaky, / u mistrovství ve všelikém.*“⁹⁶

Kateřina byla vzdělána ve všech svobodných uměních. V disputacích s mocnými muži je schopna uvést výroky slavných myslitelů, filosofů, básníků, věštkyň, a to na správných místech a ve správný čas „*Zapřísahám tě, císaři, nedovol, aby tě přemohl tvůj hněv, aby v mysli mudrce nastal hrozný zmatek. Vždyť takto mluví básník: „Když tě ovládá duch, jsi král, když tělo, jsi otrok.“ Král na to řekl: „Jak vidím, máš v úmyslu chytit nás do osidla svou zhoubnou zchytralostí, když se snažíš natahovat řeč příklady filozofů.*“⁹⁷ Kateřina často cituje Aristotela, Sibylu či Platona.

V dlouhé rozmluvě s císařem, ve které mu obratně dokázala zodpovědět všechny jeho otázky, se ho především snaží přesvědčit o správné víře, kterou dívka vyznává. Nabádá ho,

⁹³ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 12.

⁹⁴ Tamtéž, s. 128.

⁹⁵ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 343.

⁹⁶ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 10.

⁹⁷ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 344.

aby namísto obdivování se chrámu, který zbudovali umělci, a drahocenným ozdobám, kamenům, šperkům, oceňoval nebe, slunce, měsíc, hvězdy, které v sobě skrývají trvalou hodnotu. A především Boha, jak dodává, který tento svět stvořil.

Poté s ním disputuje o narození Syna Božího tak, že císaře přivede svou moudrostí do rozpaků, a on jí nedovede odpovědět: „*Když dlouho moudře disputovalo o vtělení Syna, užaslý císař nebyl schopen na to odpovědět. Když se vzchopil, řekl jí: „Nech nás ženo, nech nás ukončit oběti a potom ti dáme odpověď.“*“⁹⁸

Císař si uvědomil, že se nemůže rovnat její moudrosti a řečnickým schopnostem. Rozhodl se tajně rozeslat listy, ve kterých rozkázal, aby přišli do jeho paláce ti nejvzdělanější muži, gramatikové a rétoři. Král ji představil mudrcům slovy, kterými vyjadřuje svůj obdiv k její moudrosti. Ve všech textech je tato pasáž téměř totožná, v *Pasionálu* o ní mluví slovy: „*Jest u nás jedna panna neslýchaně přemúdrá, proti niežto nižádnej mluviti neumie, a naše bohy diábly nazývá.*“⁹⁹

V části legend věnované disputaci s mudrci se projeví její řečnické nadání nejzřetelněji. Dokáže přesvědčit a ovlivnit i vzdělané muže, kteří celý svůj dosavadní život věří v pohanské bohy. Mudrcové vedli dalekou cestu a císař doufal, že ji v jejich argumentech překonají a ona bude muset přistoupit na pohanskou víru. Když ale dojde k disputaci, Kateřina moudré vzdělance za pomoci své vzdělanosti a výroků slavných filosofů přesvědčí o tom, že křesťanství je jedinou vírou, které mohou věřit. Padesát mudrců po jejím proslovu není s to odpovědět: „*Když dívka s řečníky velmi moudře disputovala a vyvracela je zřejmými důvody, žasli, a když nenalezali, co by řekli, zcela oněměli.*“¹⁰⁰

V konfrontaci odporovala všem jejich argumentům s takovým důrazem, že se všichni muži pod jejím vlivem obrátili na křesťanskou víru a dali se pokřtít. Jeden z mudrců řekl císaři Maximinovi: „*Věz to, císaři, že se nám to nikdy nepřiházelo. Ale tato panna, z nížto duch Boží mluví, k takému nás divu připravila, že proti Jezu Kristovi nic neumíme říci. A protože, císaři, nebude li nám lépe ukázáno, že jsou naši bohové praví a nefalešní, dnes se obracujem k Pánu Jezu Kristu.*“¹⁰¹

Když ji císař po konfrontaci s mudrci nechá zavízt do vězení, navštíví ji jeho žena spolu s rytířem Porfiriem. I v této pasáži se projeví její talent přesvědčivě vyprávět o Kristovu učení – královna i rytíř se po její rozpravě obrací ke křesťanství: „*Tu poče svatá Kateřina*

⁹⁸ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 343.

⁹⁹ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 260r.

¹⁰⁰ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 345.

¹⁰¹ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 260v.

ciesařové a tomu kniežeti Porfiriovi tak dlúho o svaté vieře a o nebeských radostech kázati, až inhed knieže Porfirius vstav před jejíma svatýma nohama padl a se dvěma sty rytieři svatú vieru přijal. ¹⁰²

Jednou z dalších nejvýraznějších Kateřiných vlastností je její přílišná pýcha. Jako dcera krále byla již od dětství obklopena množstvím služebnictva, které jí už od dětství vštěpovalo její výjimečnost. O své jedinečnosti byla plně přesvědčena: „*Vy tak krásnu / mě pravíte i věhlasnu, / u múdrosti rozniecenu / i v učení osviecenu, / jakž takéj nikdie neznáte.*“ ¹⁰³

Kateřina měla už od dětství povědomost o svých kladech. Samu sebe popisuje jako nejchytřejší, nekrásnější a nejbohatší, což je patrné zejména v díle *Život svaté Kateřiny*, ve kterém je poměrně rozsáhlejší část, ve které vyznává ještě pohanskou víru. Naproti tomu v *Pasionálu* je tato vlastnost mírně potlačena tím, že v době, kdy mluví o své osobě, je už přesvědčenou křesťankou, tudíž se chová skromněji a mluví o sobě méně vychloubačně: „*Pověděl jeden múdry, aby se nikdy sám nesveličil ani se hyzdil před lidmi, neb to činie nemúdrí, ješto ješitnost tiskne. Protož já ne pro velebnost, ale pro pokoru tobě o svém urození povědě, jáť jsem Kateřina, dci toho krále, jemužto Kostus řékali. A jakž sem koli v svém duostojenství podlé mého urozenie velebně vzchována a nad jiné lidi u vysokém učení znamenitě prospěla, však to vše potupivši, k mému milému Jezu Kristu jsem se utekla.*“ ¹⁰⁴

Kateřininu pýchu v *Životě svaté Kateřiny* navíc umocňuje přítomnost postavy císařova syna. Dcera si ho ovšem přes všechnu matčinu snahu odmítá vzít. Sama praví, že se za muže nevdá, dokud ho nepozná a nebude přesvědčena o jeho přednostech. Kateřina si vezme jenom muže, který bude mít výborný původ, bude zámožný a slavný. Musí být také nejkrásnější a nejmoudřejší: „*Takeť tebe řečí dojdu / i za žádnéhoť nepójdú / muže, nežť jej ohledaji / a to na něm znamenaji, / že jest všeho světa krašší, / ctí, urozením nejdražší, / nad veš nejbohatější, / nade vše najmúdrejší. / A pakli to nebude tak, / tehdy, matko, jí nikdy nepójdú za muž.*“ ¹⁰⁵

Matka i služebnictvo ji neustále přemlouvá, aby se za ženicha vdala, Kateřina je ale neústupná a klade si podmínky: „*Chcte-l, bych se k vám nevinila, / vaši vóli učinila / podlé kázanie všakého, / optajtež muže takého, / jenť by byl v takéj věhlasi, / tak učený, v takéj krási / i múdry jako já sama. / Za tohoť pójdú bez klama, / najviec pro vaši útěchu.*“ ¹⁰⁶

¹⁰² *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 260v.

¹⁰³ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 18.

¹⁰⁴ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 259v.

¹⁰⁵ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 17–18.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 18.

V tomto motivu můžeme vidět podobnost s příběhem o svaté Barboře, rozdíl je v tom, že Kateřina po ženichu opravdu touží, ale není nikdo, kdo by vyhovoval jejím náročným požadavkům. Jednoho dne se Kateřina setkala se staříčským poustevníkem, který mladé dívce řekl, že Ježíš Kristus je jejím opravdovým ženichem, protože má vše, co požaduje. Tento zážitek způsobil, že se Kateřina hluboce zamyslela. Poznala pak své dosavadní chyby a polekala se svých prázdných názorů, které měla o všem a o všech.

Tím se dostáváme k další charakteristické vlastnosti všech svatých – nezdolné víře v Boha, což je hlavním motivem každé legendy. V komentáři Eduard Petru mimo jiné uvádí: „*Život svaté Kateřiny je vyprávěním o touze člověka po Bohu a jeho milosti, o hledání a nalezení Boha, o duchovní cestě k němu.*“¹⁰⁷ Na rozdíl od Barbory či Háty, legenda o svaté Kateřině obsahuje poměrně velkou část, ve které světice ještě vyznává pohanskou víru, o které nemá žádné pochybnosti.

Když se Kateřina setká v lese s poustevníkem a ten se jí optá, zda věří v Boha, dívka mu odpoví slovy: „*Jsem královna tohoto královstvie, po mém otci sama jediná ostala. A přijela jsem na tento les svými lidmi pro kratochvil. Pakli mne tiežeš, kterak s Bohem nakládaji, jmám doma své bohy, jimžto podlé našeho pohanského obyčeje obět vzdávaji. Pakli chceš zvědėti, v kterém stavu bydleti myslím, to' povím, že pro toto královstvie a dědictví za muž jíti musím. Ale tak jsem sobě umyslila, abych za nižádného nechodila než za toho, kto by byl urozenější, bohatější, kraší, učenější.*“¹⁰⁸ Z citace je patrné, že Kateřina je přesvědčenou pohankou a poustevníková otázka ohledně Boha ji nijak nevyvede z míry. Patrné je pro ni důležitější najít si ženicha, který bude vyhovovat jejím náročným požadavkům než se zabývat vírou.

Poustevník jí odpoví, že se sice nepovažuje za nejučenějšího, ale že jednoho takového zná a že dokonce předčí vše, po čem touží. To Kateřinu upoutá a vzbudí její zvědavost – okamžitě chce vědět, kde by se s ním mohla setkat: „*Tvá řeč velmi mi jest na srdci padla, protož prosím tebe, sluho Boží, dopomož mi toho, ať bych k tomu v známost vešla, o němžto mi mluvíš.*“¹⁰⁹ Z textu vyplývá, že to, co Kateřinu skutečně přivede k Bohu, je její touha po ženichovi, tímto motivem se liší od ostatních světic. Podobným motivem je role prostředníka, který přivedl dívku ke křesťanské víře. Stejně jako v legendě o svaté Barboře,

¹⁰⁷ PETRŮ, E. Průvodce při četbě Života svaté Kateřiny. In: *Život svaté Kateřiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 131.

¹⁰⁸ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 259v.

¹⁰⁹ Tamtéž, 258r.

ve které přivedl dívku k víře učený Origenes, tak v této legendě tuto roli prostředníka plní právě poustevník.

Poustevník ji poté obdaruje obrázkem Panny Marie s malým Ježíškem a řekne jí, aby se k nim modlila. Když přijela do svého paláce a modlila se, znovu usnula a zjevil se jí dospělý Ježíš Kristus, který tentokrát Kateřinu pobídl, aby přišla blíž a daroval ji prsten: „*Přistup ke mně, má milá choti Kateřino, přijmi tento prsten ode mne na potvrzenie tvého spasení. A toho se nic nelekej, máš pro tu svatú vieru, ješto s přijela, mnoho strastí trpěti a za tu nebeskú korunu odplaty přijieti.*“¹¹⁰ Kateřina je velmi šťastná, protože se splnilo to, po čem toužila – zasnoubení.

Poté se dozví, že císař nelítostně nutí křesťany k pohanství. Nebojácně před něj předstoupí a vyjádří svůj názor. Odvaha je další typickou vlastností světic. Kateřina neváhá pro svou víru vše obětovat.

Ve všech textech je zřejmé, že císař k dívce zaujímá neobyčejný vztah. Ačkoliv každou osobu, která se obrátí pod vlivem Kateřiny ke Kristovu učení, nemilosrdně odsoudí k smrti, s Kateřinou je situace jiná. Císař je fascinován její moudrostí, schopností přesvědčovat osoby v jejím okolí a její mimořádnou tělesnou krásou. Vládce jí neustále nabízí místo po jeho boku, slávu a bohatství. Tato situace se v textech nesčetněkrát opakuje. Císař ji neustále přemlouvá, aby se stala jeho ženou a přijala pohanskou víru: „*Ó, dívko urozená, daj se přemluvíti a po našie vieře postup a budeš po ciesařové prvnie na mém dvoře u veliké cti chována a káži obraz tvé postavy prostřed města postaviti, aby se jemu všichni jako bohu modlili, k tvé veliké chvále.*“¹¹¹ Kateřinu ovšem nic nepřesvědčí, je pevná ve své víře a navždy se zaslíbí pouze Bohu: „*Nechaj té řeči, neb to i pomysliťi hriech jest. Já jsem se všecká Jezu Kristovi dala, od něhožto ani krásnú řeči, ani kterým násilím odlúčena budu.*“¹¹²

Kateřinina neústupnost a její odmítnutí císaře velmi rozhněvá. Příkáže, aby ji nahou zbičovali a uvrhli do temného vězení a dvanáct dní jí nedávali nic k jídlu. V noci za ní přišel důstojník Porfirius společně s královnou. Když královna vstoupila, spatřila žalář ozářený silným světlem a anděly, kteří potírali dívčiny rány zázračnou masťou. Kateřina jim vyprávěla o věčným radostech a svaté víře, až důstojník padl k jejím nohám a společně s královnou a dvěma sty rytíři přijali křesťanskou víru.

Za několik dní ji císař znovu přemlouvá, ale Kateřina je silná a opět se nenechá jeho slovy zlomit: „*Ty to převrz na své mysli, koho mám s právem sobě voliti, toho li, ješto jest mocný,*

¹¹⁰ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 258v.

¹¹¹ Tamtéž, 260v.

¹¹² Tamtéž, 260v.

věčný, všie krásy plný, čili toho, ještě jest nemocný, mrzutý, poddaný.“¹¹³ Dívka neváhá volit silných slov a císaře uráží. Vládce jí však opět dá na výběr: „*Kterakž tobě kolivěk libo jest, tak mě mučiti kaž. Neb toho dávno žádaji, abych svú krev pro Jezu Krista prolila, jakžto jest on pro mě svú svatú krev prolil.*“¹¹⁴ Dívka je ochotna pro svou víru trpět a vzdát se svého pozemského života pro ten nadpozemský, který považuje za lepší a na který se velmi těší.

Císařův vztah ke Kateřině je patrný i v tom, že královnu nechá zabít v momentě, co se stane křesťankou, Kateřinu nikoliv. Potom dívku zavolal k sobě a opět ji přemlouval, ona však opakovala, že si ho nechce vzít a že je věrná Ježíši Kristovi. Císař si uvědomil, že ji nedokáže přemluvit, a tak přikázal služebnictvu, aby jí sťali hlavu. Kateřina se těsně před smrtí naposledy pomodlí ke svému Ježíši Kristu: „*Ó, jediná naděje všech věřících, Spasiteli, ó, krásu i chválu všech duostojných děvic, milý Jezu Kriste, prosím tvé svaté milosti, aby všeliký člověk, kto kdy mé umučenie bude pamatovati a skrze to v své núzi a ve všech potřebách mě bude nazývati, rač jeho uslyšeti.*“¹¹⁵

Po mučednické smrti následují posmrtné zázraky, které dokazují Kateřininu svatost – sotva jí byla sťata hlava, namísto krve z Kateřinina těla začne vytékat zázračné mléko. Poté přispěchali andělé, vzali její tělo a pochovali jej na hoře Sinaj a její duši poslali na věčnou slávu do ráje. Dodnes na toto místo chodí nemocní či smutní, protože věří, že jim pomůže. Dalším zázrakem je to, že z jejích kostí vytéká zázračný olej, který vyléčí nemocné.

Dle legendy Svatá Kateřina skonala mezi roky 305–307 v Alexandrii. Pro svou moudrost se světice stala patronkou učitelů, studentů, žáků, teologů a filosofů, také knihoven a univerzit, například univerzity v Paříži. Kvůli mučicímu nástroji, který nechal císař vyrobit, se Kateřina stala patronkou všech povolání, která mají nějakou souvislost s kolem nebo nožem: kolářů, hrnčírů, mlynářů, přadlen, provazníků, lodníků, kadeřníků.¹¹⁶

Kateřina tvoří spolu s Markétou a Barborou skupinu „tří svatých dívek“ nebo „tří svatých panen“. Od 14. století patří také ke skupině pomocníků v nouzi.¹¹⁷

¹¹³ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 261r.

¹¹⁴ Tamtéž, 261r.

¹¹⁵ Tamtéž, 262r.

¹¹⁶ SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., s. 636-627.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 627.

7 Svatá Agáta

Sváta Agáta, česky dříve jmenovaná Háta, nemá v *Legendě auree* samostatnou kapitolu, objevuje se pouze jako jedna z postav v *Legendě o svaté Lucii*, která zmiňuje její léčitelské schopnosti. Ačkoliv latinský autor Agátu zmiňuje jen v této legendě, zastává v příběhu důležitou roli – Lucie následuje její osud a stane se také mučednicí.

Autor *Staročeského pasionálu* věnuje Agátě více prostoru než jeho latinský předchůdce. Česká verze obsahuje samostatnou kapitolu věnovanou legendě o této svätici. Z toho důvodu pro analýzu osobnosti sväté Kateřiny vycházím pouze z *Pasionálu*, ve kterém je její příběh nejdelší a nejpropracovanější.

7.1 Příběh o sväté Agátě dle Pasionálu

V legendě se praví, že za dávných dob se na Sicílii vznešené a zámožné rodině narodila dcera Háta. 118 Dívka byla již od útlého dětství krásná a plně oddaná víře v Ježíše Krista.

Když její spanilost spatřil sicilský správce Kvincianus¹¹⁹, pocházející ze senátorské rodiny, přikázal svým služebníkům, aby ji přivedli. Správce ji přemlouval, aby se modlila k pohanským bohům a stala se jeho ženou. Jeho řeči však Hátu nepřiměly, aby svou víru změnila, a odmítla se stát jeho ženou.

Rozzlobený místodržitel se jí chtěl pomstít – udal ji jako mimořádně zatvrzelou křesťanku a Agáta byla odevzdána na převýchovu do nevěstince ke kuplířce Eufrodozii¹²⁰ a jejím devíti dcerám. Kvincianus požadoval od kuplířky, aby ji odvrátila od křesťanské víry a přivedla k pohanství. I když Agátě mnohé slibovali, vyhrožovali jí či k ní promlouvali, dívka jim vždy v pláči odpověděla, že se zaslíbila Ježíši Kristu a nic její víru v křesťanství nezlomí: „*Má mysl jest v mém milém Jezu Kristu potvrzena a vaše slova jako vietr jsou a mne s mého ustavičenství pohnúti nemohú.*“¹²¹

Zlá Eufrodozia pochopila, že je s Háťou těžké porízení a není snadné ji přemluvit k pohanské víře. Po marném snažení pověděla správci, že by se snadněji tvrdý kámen obměkčil, než by zlomila dívčinu zatvrzelost: „*Snadnějie by tvrdý kámen obměkčil, nežli tuto dievku od křesťanské viery obrátil.*“¹²²

¹¹⁸ Varianty: Háta, Agatha, Agáta

¹¹⁹ Varianty: Kvincián, Quintian, Kvincianus

¹²⁰ Varianty: Eufrodizie, Eufrodizia, Eufrodozia, Afrosie, Afrodisie

¹²¹ *Pasionál, Knihy o životech svätých*, pozn. 34, 52v.

¹²² Tamtéž, 52v.

Místodržitel opět přikázal svým služebným, aby ji přivedli. Když ji spatřil, podivil se jejímu prostému oděvu a otázal se na její původ: „*Když si tak znamenitého rodu, proč se tak sprostně jako porobenú dievkú ukazuješ?*“¹²³ Háta mu odpověděla, že pochází z věhlasného rodu a že se obléká prostě, protože je následovnicí Ježíše Krista. Kvincianus odvětil, ať se obléká podle svého vkusu, ale ať se modlí k jejich bohům, jinak bude trpět. Dívka se jeho řečem jen vysmála, za což ji správce uhodil a důrazně napomenul.

Ani soudcovy výhrůžky, ani jeho nabídky k sňatku Agátu nepřiměly, aby se modlila k pohanským bohům. Naopak ji to ještě více utvrzovalo ve vyznávání křesťanské víry a správci dala vždy najevo, jak o něm smýšlí: „*Divné mi jest do tebe, že jsa muž smyslný, k té s nemúdrosti prišiel, že nazýváš ty jisté bohy své, jichžto života nechtěl by ani sobě, ani své ženě prieti nasledovati.*“¹²⁴

Mocný místodržitel jí opět pohrozil: pravil jí, že pokud se nebude modlit k jejich bohům, nechá ji umučit k smrti. Agáta mu ovšem dala najevo, že je na veškeré utrpení připravená a že se ho nebojí. Pravila mu, že pokud na ni pustí zvěř, tak okamžitě zkrotnou, až uslyší jméno Ježíše Krista, pakliže ji vrhne do ohně, andělé ji pokropí nebeskou rosou, a pokud přikáže, aby ji mučili, tak je přesvědčena o tom, že ji její Duch svatý vždy pomůže: „*Nebojím se toho, neb pustíš na mě zvierata, jakž Jezu Kristovo jméno uslyšie, tak inhed opitomějí. Pakli v uoheň vržeš, andělé mě nebeskú rosú obvlažie. Pakli mě raniti kážeš, mám Ducha sv., s jehožto pomoci vše tvé muky potupím.*“¹²⁵

Poté ji mocný správce uvrhl do žaláře a až po dvou dnech ji k sobě opět zavolal. Agáta mu znovu pravila, že je stále křesťankou, a rozzuřený Kvincianus se rozhodl, že ji nechá mučit. Přikázal služebníkům, aby jí svázali ruce a táhli je přes kládu. Při mučení svatá Agáta pravila: „*Já v týchto mukách zvláště utěšenie mám a v nich se kochaji, jako ten, jenžto dobrú novinu slyší, a jako ten, jenžto bohaté poklady nalez, raduje se.*“¹²⁶

To už místodržitele tak pobouřilo, že jí nechal uříznout prsa. V tom se na něj mučednice rozkřikla: „*Nemilostivý násilníku, nestyděl s se to u ženského národa uřezati, ješto s sám v dětinství sál u své matere? Jáť proto v mé duši mám prsi celé, jimižto pokrmuji všech svých smysluov, jakž sem z své mladosti počela.*“¹²⁷ Kvincianus ji poté opět nechal zavřít do žaláře a přikázal, aby jí nedali ani pít, ani jíst, aby k ní ani lékaře nepouštěli.

¹²³ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 52v.

¹²⁴ Tamtéž, 52v.

¹²⁵ Tamtéž, 52v.

¹²⁶ Tamtéž, 53r.

¹²⁷ Tamtéž, 53r.

O půlnoci přišel ke zbožné dívce neznámý stařec s hochem, který jí nabídl lékařskou pomoc. Mučednice však odmítla jeho pomoc, protože se spoléhala jen na Ježíše jako léčitele a jeho dobrou vůli: „*Kterakžkoli tento zabylý súdce trpkými tě mukami ztrýznil, však ty jej svým spravdným odpoviedaním viece mučila a tvé veliké v prsech mučenie obrátí se jemu v horší odplacenie. Protož stál sem při tom, ješto s mučena, a viděl sem, že muožeš ještě uzdravena býti, protož sem k tobě přišel.*“¹²⁸ Když záhadný návštěvník pozná její vytrvalost, představí se jako Kristův apoštol: „*A já jsem apoštol Jezu Kristuov a on mě k tobě poslal, at bych to dal věděti, že ve jmě jeho jsi uzdravena.*“¹²⁹ Poté apoštol okamžitě zmizel. V tu chvíli Agáta padla k zemi, a když si prohlídla své uzdravené tělo, ze srdce děkovala Bohu.

Její strážný, který ji po celou dobu střežil, v ten moment uviděl silné světlo, které k němu ze žaláře pronikalo. Údivem nechal Agátu v otevřeném žaláři a běžel pryč. Někteří dobří lidé, kteří ji přišli navštívit, se ji snažili přemlouvat k útěku. Agáta to však odmítala, protože se chtěla stát Kristovou mučednicí: „*Buoh toho nedej, bych svú korunu ztratila a své stráže v zamúcení ostavila.*“¹³⁰

Po čtyřech dnech ji opět správce nutil, aby se stala pohankou. Agáta mu zopakovala, že se pohankou nikdy nestane, pravila, že je hloupý, když ji nutí modlit se k pohanským modlám, obzvlášť když je zřejmé, že Ježíš vyléčil její umučené tělo. Kvincianovi došla trpělivost a přikázal, aby váleli její nahé tělo po střepích a hořících kamenech. Když byla Agáta mučena, celá země se třásla tak, že se i obyvatelé města obořili na mocného správce a uznali její nevinnost. Kvincianus se zemětřesení i reakce lidu polekal a opět ji nechal zavřít do žaláře. V žaláři svatá dívka poklekla a modlila se k Bohu: „*Muoj milý Kriste, ješto s mě stvořil a od mého dětinstva ostríehal, mé tělo od poškvorny uchoval a mě nad těmito hroznými mukami veleslavné posilnění dal. Rač přijeti dnešní den duši mú v tvé královstvo.*“¹³¹ Po vykonání modlitby se její žádosti naplnily a na následky mučení na místě skonala.

Když poté křesťané její tělo pochovali, na místě se zjevil chlapec v hedvábném rouchu a s nebeským zástupem. Chlapec přistoupil k jejímu tělu a postavil k jejímu hrobu mramorovou desku, kde bylo napsáno: „*Svatá Agáta měla mysl svatú a dobrovolně na smrt šla, Bohu čest vzdala a této zemi sproštění učinila.*“¹³² Když se činy svaté Háty roznesly po všech vlastech, tak se mnoho pohanů i židů obrátilo ke křesťanské víře a navštěvovali její svatý hrob a přijímali velkou útěchu na těle i na duši.

¹²⁸ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 53r.

¹²⁹ Tamtéž, 53r.

¹³⁰ Tamtéž, 53r.

¹³¹ Tamtéž, 53v.

¹³² Tamtéž, 53v.

Kvincianus z kraje odjel se dvěma koňmi. Jeden jej hryzl a druhý ho udeřil tak silně, že ho povalil do vody. Zemřel ponižující smrtí – utonul a jeho tělo už poté nikdo nenalezl.

7.2 Charakteristika svaté Agáty

Podle legendy se svatá Agáta narodila kolem roku 225 v Katánii na Sicílii za vlády císaře Decia. Agáta pocházela z palermské nebo catanijské aristokracie, v textu je tudíž patrný topos dobrého původu, což se dozvídáme z dialogu mezi správcem a světicí. Urozený Kvincianus se otáže na její původ, na což mu Agáta hrdě odpoví: „*Znamenitého jsem rodu, jakž to muoj národ svědčí.*“¹³³

Dívka prožila stejně jako Barbora a Kateřina dětství, ve kterém jí po materiální stránce patrně nic nescházelo. Na rozdíl od Kateřiny či Barbory v legendě o svaté Hátě nenajdeme však jedinou zmínku o rodičích. Jediné, co je v textu o její rodině přítomno, je fakt, že její rodina byla zámožná a vyznávala křesťanskou víru, což je další motiv, kterým se liší od Barbory i Kateřiny. Agáta v křesťanském prostředí vyrůstala a po vzoru rodiny byla oddanou křesťankou.

Agátina výjimečnost se projevuje zejména v její urozenosti, kráse a moudrosti, což jsou typické vlastnosti svatých žen. Motiv krásy je v legendě velmi silný, o tom vypovídá i fakt, že text začíná větou, která představuje mučednici jako krásnou dívku: „*Svatá Hata, Božie služebnice, divně krásná byla*“¹³⁴ Vzhled svaté Agáty je popisován slovy krásný či sličný. Ačkoliv byla z urozeného a velmi bohatého rodu, o svůj vzhled příliš nedbala, prioritou pro ni byla oddanost Ježíši Kristu, tudíž se oblékala velmi prostě. Když řekla místodržiteli, že je velmi urozeného původu, značně se podivil jejímu ošacení: „*Když si tak znamenitého rodu, proč se tak sprostně jako porobenú dievkú ukazuješ?*“¹³⁵ Ona mu odpověděla: „*Jenž sem služebnice Jezu Kristova, protož se porobenú služebnicí ukazuji.*“¹³⁶

Další rysy tělesného vzhledu světice nejsou v textu přítomny, konkrétní podobu hlavní hrdinky se stejně jako v ostatních legendách nedozvídáme. Ovšem z příběhu vyplývá, že Agáta, ačkoliv byla oděná velmi prostě, byla natolik krásná, že se jí správce Kvincianus chtěl zmocnit od prvního setkání. Okamžitě si ji nechal k sobě povolát a nabídl jí sňatek pod

¹³³ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 52v.

¹³⁴ Tamtéž, 52r.

¹³⁵ Tamtéž, 52v.

¹³⁶ Tamtéž, 52v.

podmínkou, že přistoupí na pohanskou víru: „*Jižto zazřev sicilské knieže, kázal před se ji přivesti i jal se ji mluviti, aby se pohanským modlám modlila a jemu povolila.*“¹³⁷

O pozemského manžela neprojevovala Agáta žádný zájem, naopak byl pro ni tím, kdo jí stál v cestě k setkání se s Ježíšem Kristem a k dosažení nebeského království. Tím, že ho Agáta důrazně odmítla, vzbudila v Kvincianovi silnou zášť. Nejprve se jí pomstil tím, že ji udal za křesťanství, a po marném pokusu o převýchovu v nevěstinci se jí snaží přivést k pohanství sám – mučením. Agáta se vyznačuje především silnou osobností, která se ničeho nezalekne a všechny těžkosti statečně překoná.

První zkouška Agátiny věrnosti vůči Ježíši Kristovi se odehrává v nevěstinci, do kterého ji umístil ješitný správce. Majitelka nevěstince Eufrodozia se jí snažila odvrátit od Kristovy víry a svést k nemravnostem. Její úsilí bylo však bezvýsledné. Agáta si i přesto, že byla obklopena nemorálností a nestydatostí měla dnem i nocí na očích, zachovala panenskou čistotu a nenechala se ničím ovlivnit: „*Má mysl jest v mém milém Jezu Kristu potvrzena a vaše slova jako vietr jsú a mne s mého ustavičenstvie pohnúti nemohú.*“¹³⁸ Po neúspěšném snažení majitelka nevěstince žaluje správci, že by se snadněji tvrdý kámen obměkčil, než by ji odvrátila od křesťanství: „*Snadnějie by tvrdý kámen obměkčil, nežli tuto dievku od křesťanské viery obrátil.*“¹³⁹

Další zkouškou její oddanosti k Ježíši Kristu je rozhovor s mocným správcem, ve kterém se projeví jeden z nejvýraznějších znaků světice – odvaha. Ačkoliv má správce, který ji nutí k pohanské víře, vysoké postavení, Agáta je k němu velmi přímá a řekne mu, co si o něm myslí. Když se jí správce snaží přesvědčit k tomu, aby se vzdala své víry, Agáta mu odvážně odpoví: „*Bud' takáž žena tvá, jako jest Venus, bohyně tvá, a ty bud' takýž jako tvooj buoh Jupiter.*“¹⁴⁰ Z textu vyplývá, že dívka nemá strach použít troufalých až drzých výrazů s narážkou na antickou mytologii. Po několika replikách neztrácí na své odvaze a troufalosti a směle mu sdělí, co si o něm myslí.

Místodržitel Kvincianus ji poté uhodí a napomene, každopádně nedokáže tak bystře odpovědět. Nijak svoji víru neobhazuje, ale nutí Hátu, aby se modlila k pohanským bohům, jinak ji fyzicky potrestá. Ani to ale Hátu nijak nevyděsí, naopak je o to více opovážlivá, jeho výhrůžkám se vysmívá a tím dokazuje svou statečnost a mravní sílu. Ačkoliv ji po tomto rozhovoru Kvincianus nechá mučit, světice je stejně odvážná a pevná ve víře jako v předešlé

¹³⁷ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 52r.

¹³⁸ Tamtéž, 52v.

¹³⁹ Tamtéž, 52v.

¹⁴⁰ Tamtéž, 52v.

situaci: „*Já v těchto mukách zvláště utěšení mám a v nich se kochají, jako ten, jenžto dobrou novinu slyší, a jako ten, jenžto bohaté poklady nalez, raduje se.*“¹⁴¹ V průběhu mučení Agáta několikrát pronese ostrá slova namířena k správci a raduje se z utrpení pro Ježíše Krista.

Nejsilnějším momentem legendy je mučení, při kterém jsou svaté Agátě vyříznuta ňadra, z toho důvodu bývá často zobrazována s mísou, na které jsou položena její vyříznutá prsa. Motiv vyříznutí prsou je přítomen i v legendě o svaté Barboře, ale zřejmě kvůli emotivním replikám Agáty, která při mučení pronáší, se stal charakteristickým rysem této mučednice. V pasáži, kdy jsou světici vyříznuta ňadra, vrcholí Agátina mravní síla a odvaha – mučednice v ponižujícím utrpení vyzve nepřítele k potupě, nejenom kvůli vlastní pohaně, ale obecně urážce mateřství: „*Nemilostivý násilníku, nestyděls se to u ženského národa uřezati, ješto sám v dětinství sál u své mateře? Jáť proto v mé duši mám prsi celé, jimižto pokrmuji všech svých smysluov, jakž sem z své mladosti počela.*“¹⁴² Agáta se svým odvážným chováním v utrpení jeví více bojovněji než Barbora či Kateřina.

Poté je Agáta opět uvržena do žaláře, kde ji navštíví i neznámý stařec, který jí chce vyléčit její rány po utrpení. Mučednice jakoukoli pomoc odmítá, spoléhá na svého Boha jako léčitele a jeho vůli. Když se návštěvník představí jako Kristův posel, odejde a dívka je vyléčena.

Když má Agáta volnou cestu k útěku a lidé ji radí, aby využila příležitosti, Háta to důrazně odmítá, protože se chce stát mučednicí Ježíše Krista: „*Buoh toho nedej, bych svú korunu ztratila a své stráže v zamúcení ostavila.*“¹⁴³ Ve všech diskuzích projevuje dívka svou oddanost Bohu.

Svatá Agáta skonala kolem roku 250 na následky mučení. V poslední chvíli vyjádří svoji lásku k Bohu, kterého prosí o přijetí do nebeského království: „*Muoj milý Kriste, ješto s mě stvořil a od mého dětinstva ostríehal, mé tělo od poškrvny uchoval a mě nad těmito hroznými mukami veleslavné posilnění dal. Rač přijeti dnešní den duši mú v tvé královstvo.*“¹⁴⁴

Po smrti následují posmrtné zázraky, které dokládají Agátinu svatost. U jejího hrobu se objeví hoch s nebeským zástupem, který na dané místo umístí desku s nápisem, který vyjadřuje úctu k světici. Nepřítel křesťanství Kvincianus umírá ostudnou smrtí – utonutím v řece. Podle legendy jeho tělo nebylo nikdy nalezeno.

¹⁴¹ *Pasionál, Knihy o životech svatých*, pozn. 34, 53r.

¹⁴² Tamtéž, 53r.

¹⁴³ Tamtéž, 53v.

¹⁴⁴ Tamtéž, 53v.

Podle lokace příběhu se Agáta stala patronkou Katánie, jejíž obyvatelé prý rok po její smrti nesli závoj při výbuchu sopky Etny, který zastavil valící se proud lávy. Tento závoj je dodnes uschován v Katánii jako relikvie.¹⁴⁵

Kvůli jejímu utrpení v podobě vyřezání prsou se stala patronkou kojících matek a je vzývaná jako ochránkyně proti rakovině prsou. Podle podobnosti prsou se zvony je také patronkou zvonářů a byla vzývána také proti ohni.¹⁴⁶

¹⁴⁵ SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., s. 56.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 56.

8 Komparace světic ve vybraných legendách

Všechny vybrané světic mají mnoho společných rysů, jedním z nich je topos vznešeného původu a dobrého dětství. Barbora, Kateřina i Háta se narodily do mocné a velmi majetné rodiny. Již od dětství byly vychovávány v blahobytu a po materiální stránce jim nic nescházelo. Světic se narodily mocným rodičům, kteří měli vznešené postavení. Topos vznešeného původu je nejvíce přítomen v textech o svaté Kateřině, jelikož jejím otcem byl panovník na ostrově Kypru. Když bylo Kateřině osmnáct let, její otec skonal a ona se dle nástupnického práva stala ve své zemi královnou.

Mocní rodiče zastávají v životech světic mnohdy velmi důležitou roli. Takovým příkladem je i legenda o svaté Barboře. Ačkoliv o její matce není v textu jediná zmínka, jejímu otci je věnováno poměrně dost prostoru. Barbora, která byla od dětství vedena k pohanství, jelikož její otec Diaškorus byl velkým nepřítelem křesťanství, si sama našla cestu k Bohu a posléze se stala jeho služebnicí. Barbora byla svým otcem velmi milována, ale poté, co se její otec dozvěděl o její víře v Ježíše Krista, se stal jejím nepřítelem a toužil po její smrti. V legendě můžeme pozorovat vývoj jejich vzájemného vztahu, který se z lásky změnil v nenávist a Barbora je nakonec na vysoké hoře s'ata svým vlastním otcem.

V legendě o svaté Kateřině jsou rodiče více v pozadí než v legendě o svaté Barboře. Kateřina měla se svým otcem velmi dobrý vztah, nadměru ji miloval. Když bylo Kateřině osmnáct let, skonal a Kateřina od té doby žila pouze se svou matkou. Kateřinina matka je v textech přítomna jen okrajově. Když se o její dceru uchází mocný muž, snaží se ji přemluvit k sňatku, ale poté, co Kateřina manželství důrazně odmítne, ustoupí do pozadí. Zatímco v legendách o svaté Barboře a Kateřině jsou rodiče poměrně důležitými postavami, v legendě o svaté Hátě nejsou rodiče přítomni vůbec.

Častým znakem světic je jejich vysoká vzdělanost. Všechny tři světic se vyznačují svojí vzdělaností a výjimečnou moudrostí. Barbora i Kateřina byly vzdělány ve vysokém učení. V legendě o svaté Hátě nenacházíme jedinou zmínku o jejím vzdělání, ale vzhledem k jejímu urozenému původu a řečnické obratnosti je zřejmé, že byla také vzdělaná.

Ve vysokém učení vynikala nad všemi žáky především Barbora. Už v dětství byla velmi inteligentní a uvažovala jiným způsobem než lidé v jejím okolí. Především svou moudrostí a přemýšlením o světě a víře si našla svou cestu k Bohu. Topos vzdělanosti a moudrosti má však největší pozornost v legendě o svaté Kateřině. Kateřina byla stejně jako Barbora vysoce vzdělanou dívkou, ale na rozdíl od Háty a Barbory měla výjimečný talent v řečnictví, díky kterému si obratně poradila i s padesáti učenými mudrci.

Další výraznou vlastností, kterou se Kateřina liší od ostatních světic, je její nadměrná pýcha. Již od dětství byla obklopena poddanými, kteří jí její mimořádnost vštěpovali. Samu sebe popisuje jako nejkrásnější, nejchytřejší a nejbohatší apod. Poté, co se stane přesvědčenou křesťankou, o sobě začne smýšlet skromněji.

Společným znakem všech světic je jejich výjimečný tělesný půvab. Tělesné kráse je nejvíce pozornosti věnováno v legendě o svaté Barboře. Její mimořádný půvab je v legendě uveden jako jeden z důvodů otcovy lásky k dceři. Navíc se hned z počátku textu čtenář dozvídá o velkém množství nápadníků, kteří se ucházeli o její ruku, což je dalším důkazem jejího půvabu. Velké množství nápadníků je přítomno i v legendě o svaté Kateřině, která je všechny pro svou přílišnou pýchu odmítá. Háta je taktéž popisována jako krásná dívka, ale její sličnost není zdaleka tolik vzývána jako u ostatních světic.

Konkrétní podoba světic je v textech zcela zamlčena. Vnější vzhled je v legendě popisován stále se opakujícími slovy krásný, sličný apod. Motiv krásy je důležitý zejména proto, že tím světice okouzlí nějakého mocného muže, který si ji chce vzít, a světice ho vytrvale odmítá s tím, že se zaslíbila Ježíši Kristu. Kateřina se od Barbory a Háty liší především tím, že po ženichovi toužila a chtěla se provdat, ale nikdo nevyhovuje jejím náročným požadavkům. Touží si vzít pouze muže nejmoudřejšího, nejmocnějšího a nejkrásnějšího apod. Její ideál naplní až Ježíš Kristus.

Na rozdíl od ostatních světic Kateřinu přivede k Bohu touha po ženichovi. Zároveň je zde společný motiv prostředníka, který přivede dívku ke křesťanské víře. Stejně jako v legendě o svaté Barboře, ve které přivede dívku k víře učený Origenes, tak v legendě o Kateřině tuto roli zastává postava poustevníka, se kterým se Kateřina setká v lese. Záhadný stařec jí praví, že zná ženicha, po kterém touží – Boha. Po setkání s tímto poustevníkem se Kateřina zaslíbí Bohu a stane se přesvědčenou křesťankou. Agáta na rozdíl od Kateřiny a Barbory v křesťanském prostředí vyrůstala, tudíž zde motiv prostředníka k víře zcela chybí.

U Kateřiny a Barbory můžeme pozorovat jejich vývoj. Na začátku příběhů jsou pohankami, na jejich konci umírají jako přesvědčené křesťanky, které vzývají Ježíše Krista. Postava Háty je statická – narodila se jako křesťanka a s vírou v Ježíše Krista i umírá.

Všechny vybrané světice se vyznačují mravní silou a sebejistotou, což se projevuje zejména v pasážích, kde světice rozmlouvají se svým protivníkem, který se je snaží obrátit k pohanské víře. Dalším společným povahovým rysem vybraných světic je odvaha, se kterou se svými protivníky promlouvají. Nejedvážněji vystupuje Agáta, která překonala nejvíce utrpení, které ji mělo od křesťanství odvrátit. Jako jediná byla dána na převýchovu do

nevěstince k nelítostné Eufrodozii, kde si i přes všudypřítomné nemravnosti zachovala mravní čistotu.

Mučení je přirozeně přítomno ve všech legendách. Poté, co se vyznají ze své víry v Ježíše Krista, se je jejich okolí snaží všemi prostředky obrátit k pohanství. Kateřina je nejprve bita biči, poté je v žaláři trápena dvanácti dny bez jídla a vody. Poté, co svým řečnickým talentem obrátí ke křesťanství další pohany, její protivník nechá vybudovat mučicí nástroj, ten je ale v momentě, kdy se světice začne modlit, zničen. Když naposledy odmítne pohanství a nabídku k sňatku, císař nařídí služebným, aby jí byla na místě sřata hlava. Poměrně více utrpení prožije Barbora, jejímž protivníkem je její vlastní otec. Nejprve je zavřena do žaláře, ve kterém je podobně jako Kateřina trápena hladem a žízní. Poté je bičována a spalována hořícími loučemi. Nakonec jí jsou vyřezána prsa a je odvečena na horu, kde je sřata svým vlastním otcem.

Nejvíce utrpení ze všech vybraných světic prožije dívka Agáta, která zároveň vystupuje nejbojovněji, jelikož z mučení vždy projeví radost a protivníkovi se vysmívá. Nejprve je mnoho dní zavřená do nevěstince, kde se jí snaží ovlivnit zlá Eufrodozia. Následuje mučení v podobě tažení jejího těla přes kládu. Když ani poté na pohanství nepřistoupí, jsou jí stejně jako Barboře vyříznuta ňadra. Na rozdíl od Barbory a Kateřiny umírá sama v žaláři na následky utrpení.

Po smrti následují posmrtné zázraky, které dokazují jejich svatost. U Barbory i Agáty je přítomen motiv trestu jejich protivníků: Barbořin otec byl po její smrti zabit bleskem a Agátin protivník byl svým koněm povalen do vody a následně utonul. Z Kateřiny po smrti vytéká zázračné mléko a olej, který každého vyléčí. Všechny jsou s úctou pohřbeny a po smrti oslavovány.

Závěr

V této práci jsem se zabývala charakteristikou ženských postav (mučednic) ve vybraných legendách *Staročeského pasionálu*. Český autor tohoto díla vycházel z latinské předlohy *Legendy aurey* Jakuba de Voragine. V první kapitole jsem nastínila historii *Staročeského pasionálu* a jeho vztah k *Legendě auree*– český autor si z latinské předlohy vybral pro své dílo jen několik legend, které výrazně upravil dle svého vkusu, a přidal další legendy, které jsou bližší českému prostředí.

V další kapitole jsem se zaměřila na vznik hagiografické tvorby ve světě i v českém prostředí. K jednotlivým obdobím jsem zmínila stěžejní legendistická díla. Dále jsem stručně nastínila princip charakteristiky postav a její metody.

Pro charakteristiku vybrané světice jsem vycházela z různých zdrojů, které se mučednicí zabývaly. Pro všechny charakteristiky jsem využívala zejména příběhů z *Pasionálu* a *Legendy aurey*. Pro charakteristiku svaté Kateřiny jsem čerpala z většího množství zdrojů, zejména pak ze slavného středověkého díla *Život svaté Kateřiny*, které se jí věnuje nejvíce.

Pro charakteristiku jsem si vybrala světice, jejichž příběh mě něčím zaujal. Barboru jsem zvolila zejména z toho důvodu, že její příběh líčí vztah otec–dcera, který prochází vývojem, a Barbořin otec ji kvůli jejímu vyznání v Ježíše Krista nakonec zabije. Kateřinu jsem analyzovala, jelikož mě zaujal její řečnický talent, díky kterému vyhrála disputaci s padesáti učenými mudrci. Hátu jsem zvolila zejména kvůli její mravní síle a odolnosti vůči utrpení, kterého prožila z vybraných světic nejvíce.

V příbězích o mučednicích jsem si všímala zejména těchto znaků:

1. vzhledu,
2. původu,
3. rodinného zázemí a vztahu s rodiči,
4. vzdělanosti,
5. postoji k ženichům a svatbě,
6. jejich cesty ke křesťanské víře.

Ve všech vybraných legendách jsou přítomny společné rysy, kterými se světice vyznačují. Jedná se zejména o topos dobrého dětství a původu, vzdělanosti, moudrosti a tělesného půvabu.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že postava světice vykazuje stejné znaky, ve svých analytických textech jsem dospěla k mnoha rozdílům a mimořádným vlastnostem, kterými se daná mučednice liší od ostatních světic. Rozdíly spočívaly především v jejich cestě k víře,

touze po ženichovi a vztahu s rodiči. V každé vybrané legendě se autor soustředil především na jednu kladnou vlastnost, kterou vynikala nad ostatními. V legendě o svaté Kateřině je pozornost věnovaná zejména jejímu řečnickému talentu, u svaté Barbory kráse a houževnatosti, u Háty její mravní síle a odolnosti vůči utrpení.

Je zřejmé, že postava světice se vyznačuje především kladnými vlastnostmi, jelikož má jít příkladem věřícímu lidu, o to víc pro mě bylo zajímavé objevování i méně častých záporných vlastností. Nejvíce mě zaujala nepřiměřená pýcha svaté Kateřiny, kvůli které odmítala všechny ženichy, protože pro ni nikdo nebyl dostatečně krásný, vzdělaný, urozený atd. Ideálního ženicha poznala až ve víře v Ježíše Krista, díky které se stala skromnější.

Všechny poznatky jsem shrnula v závěrečné kapitole věnující se výsledné komparaci postav. V analýze vyzdvihuji jak kladné, tak i záporné znaky postav, které považuji za nejzajímavější.

V průběhu vytváření bakalářské práce jsem se setkala s problémem nedostatku zdrojů, které o postavách světic pojednávají. Nakonec to považuji za přínosné, jelikož jsem musela vycházet jen z vlastních poznatků, ke kterým jsem při čtení legend, dospěla.

Seznam použitých zdrojů

- [1] BOŽAN, Jan Josef. Slaviček rájský. Brno: Host, 1999, 445 s. ISBN 80-86055-75-2.
- [2] DE VORAGINE, J. Legenda aurea. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-237-8.
- [3] FOŘT, Bohumil. Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s. Theoretica & historica, sv. 2. ISBN 978-80-85778-61-8.
- [4] KUTNAR, F. MAREK, J. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Lidové noviny, 1997. Česká historie, sv. 3. ISBN 80-7106-252-9.
- [5] KYAS, V. Ke Staročeskému pasionálu. In: HRABÁK, J. Příspěvky k dějinám starší české literatury. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1958, 240 s.
- [6] LEHÁR, Jan. Česká literatura od počátků k dnešku. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie. ISBN 978-80-7106-963-8.
- [7] MOCNÁ, D., PETERKA, J. Encyklopedie literárních žánrů. Litomyšl: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.
- [8] Pasionál, Knihy o životech svatých [online]. Knihovna Národního muzea (Praha, Česko), sign. 25 C 1, 276 f. Editori: Svobodová, A., Kuderová, P. Verze: 1.0.0 [citováno ze dne 15. 4. 2018]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na: <http://vokabular.ujc.cas.cz/modules/edicni/edice/9be99dc1-c7f1-4f89-882c-4c8c07fe25f5/plny-text/s-apatem/folio/1r>.
- [9] PETRŮ, E. Průvodce při četbě Života svaté Kateřiny. In: Život svaté Kateřiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 289. Česká knihnice. ISBN 80-7106-327-4.
- [10] REMEŠOVÁ, Věra. Ikonografie a atributy svatých. 2. vyd. Ilustroval Zdirad J. K. ČECH. Praha: Zvon, 1991, 85 s. ISBN 80-7113-045-1.
- [11] SCHAUBER, V., SCHINDLER., H. M. Rok se svatými. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994. 702 s. ISBN80-85527-75-8.
- [12] ŠKARKA, Antonín. Půl tisíciletí českého písemnictví. Praha: Odeon, 1986, 502 s.
- [13] VIDMANOVÁ, A. Spletitá cesta Zlaté legendy do české literatury. In: VORAGINE, J. Legenda aurea. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-237-8
- [14] VILIKOVSKÝ, Ján. Písemnictví českého středověku. Praha: Universum, 1948, 255 s.

- [15] VLAŠÍN, Štěpán. Slovník literární teorie. 2., rozš. vyd. Praha: Čs. spis., 1984, 456 s.
- [16] ZAJÍČKOVÁ, V. Legenda není literární žánr. In: MALURA, J. Žánrové aspekty starší literatury. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. č. 224/2010. ISBN 978-80-7368-854-7.
- [17] ZAJÍČKOVÁ, V. Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie. Ostrava: Repronis, 2010. 253 s. ISBN 978-80-7368-853-0.
- [18] Život svaté Kateřiny. Praha: Lidové noviny, 1999, 289 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-327-4.